

Subsidies: mooi meegenomen

„Bij het overzien van de huidige praktijk van de subsidieverlening kan men zich niet aan de indruk onttrekken, dat deze zich ten aanzien van verscheidene aspecten tot een ondoorzichtig geheel heeft ontwikkeld”. Aldus leidde de Commissie voor de Ontwikkeling van de Beleidsanalyse (COBA) in 1976 haar subsidie-onderzoek in 1). En de Commissie vervolgde een paar regels verder: „Een regelmatige evaluatie van de doelstellingen en effecten van het subsidie is daarom noodzakelijk”. Het is de vraag of de situatie met betrekking tot subsidieverlening zich in de ruim twee en een half jaar die sindsdien zijn verstreken, heeft gewijzigd en of een regelmatige evaluatie thans wel plaatsvindt.

Het belang dat door de overheid aan het subsidie-instrument wordt gehecht valt niet te onderschatten. In 1975 bedroegen de rijksuitgaven in de vorm van subsidies ruim 13% van de totale rijksuitgaven. Als dat percentage sindsdien ongewijzigd is gebleven, zal in 1978 omstreeks f. 12 mrd. aan subsidies worden uitgekeerd. Waarschijnlijk is deze schatting aan de lage kant. Het subsidie-instrument lijkt nog steeds in betekenis toe te nemen.

Voor het toekennen van subsidies worden zeer uiteenlopende motiveringen aangetroffen en het is bijzonder moeilijk te beoordelen in hoeverre deze motiveringen juist zijn dan wel de keuze van juist het instrument subsidie rechtvaardigen. Het onderzoek van overheidsuitgaven verkeert in het algemeen nog in een betrekkelijk pril stadium en de theorievorming op dat gebied vertoont aanzienlijke lacunes. Voor subsidies als instrument van overheidsbeleid geldt dat in het bijzonder. Duidelijk is echter wel dat met alleen economische verklaringen voor de mate waarin het instrument subsidies wordt toegepast, niet kan worden volstaan; sociologische factoren als de invloed van belangengroepen en de persistentie van historisch gegroeide situaties spelen evenzeer een rol.

In het algemeen is een subsidie bedoeld om een bepaalde activiteit van de gesubsidieerde kwalitatief of kwantitatief te beïnvloeden. Veelal gaat het om het stimuleren van de voortbrenging van een bepaald goed (of dienst). De overheid kan tot subsidiëring daarvan overgaan, omdat zij van mening is dat er van het betreffende goed („merit-goed”) te weinig wordt geconsumeerd of omdat aan het gebruik van dat goed externe effecten verbonden zijn (d.w.z. effecten die niet in de prijs tot uiting komen). Daarnaast kan ook het gehele scala van doelstellingen van economische politiek tot subsidiëring van bepaalde activiteiten aanleiding geven: steun aan bedrijven in moeilijkheden in verband met het behoud van werkgelegenheid; exportsubsidies in verband met de positie van de betalingsbalans; landbouwsubsidies in verband met de inkomenspositie van boeren; subsidies voor energiebesparende maatregelen in het kader van een energiepolitiek; huursubsidies uit een oogpunt van inkomensbeleid; WIR-premies in het kader van sectorstructuurbeleid enz.

Dikwijls zullen verschillende motieven tegelijkertijd een rol spelen bij het subsidiëren van activiteiten. Dit bemoeilijkt het beoordelen van de effectiviteit van subsidies. Niettemin zou de ondoorzichtige situatie met betrekking tot subsidieverlening al een stuk kunnen worden verhelderd wanneer voor elke subsidievorm op vier vragen een duidelijk antwoord zou worden gegeven.

1. Wat wordt met het subsidie beoogd? Van elke subsidievorm dient te worden aangegeven welke doelstellingen precies worden nagestreefd. Is b.v. de BKR gericht op inkomensgarantie voor de beeldende kunstenaar, op het

bevorderen van de productie van artistieke werken of op beide tegelijkertijd? Zijn subsidies op landbouwproducten bedoeld om de afzet van die producten te stimuleren of om het inkomen van boeren veilig te stellen?

2. Welk effect wordt van het subsidie verwacht? Nadat is bepaald welke doelstelling(en) met een subsidievorm worden nagestreefd, moet ook worden aangegeven in welke mate de subsidiënt verwacht deze doelstelling(en) te realiseren. Per subsidievorm wordt als het ware een taak vastgesteld. In veel gevallen zal die taak kunnen worden gekwantificeerd. Jaarlijks zou dan een beoordeling moeten plaatsvinden om na te gaan in hoeverre de taak is gerealiseerd. Daarna zouden bijstellingen van het subsidiebeleid kunnen plaatsvinden. Om het effect te meten zal a.h.w. de „subsidie-elasticiteit” van de gesubsidieerde activiteit moeten worden bepaald. In hoeverre wordt de betrokken activiteit gestimuleerd of afgeremd door het in de vorm van subsidies ter beschikking gestelde bedrag.

3. Aan wie komt het subsidie ten goede? De doelgroep van elke subsidievorm zou zo nauwkeurig mogelijk moeten worden afgebakend. Thans is het geen uitzondering dat subsidies ten goede komen aan groepen voor wie ze niet zijn bedoeld of die ze niet nodig hebben (omdat ze de beoogde activiteit toch wel zouden verrichten) 2). Tevens zal het bestaan van de subsidiemogelijkheid in voldoende mate bij belanghebbenden bekend moeten zijn. Daarom zullen vaak intensieve voorlichtingscampagnes nodig zijn.

4. Is subsidiëring het meest efficiënte instrument om de gewenste activiteit op te roepen? Men krijgt soms de indruk dat subsidies worden verleend om het gebrek aan creativiteit die het zoeken naar andere oplossingen vergt, te camoufleren. Wellicht kan soms met goede voorlichting en reclame voor een geringer bedrag hetzelfde effect worden bereikt. Energiebesparingsmaatregelen die voldoende rendabel zijn voor degene die ze treft, behoeven niet te worden gesubsidieerd. Wel moet voorlichting worden gegeven over de besparingen die met bepaalde maatregelen kunnen worden bereikt.

In de praktijk zal het beantwoorden van bovenstaande vragen natuurlijk op moeilijkheden stuiten. Ook wil ik niet suggereren dat genoemde vier vragen voldoende zijn om te beoordelen of subsidieverlening effectief en efficiënt is. De coördinatie tussen subsidieverlenende instanties, de flexibiliteit van het subsidiebeleid en allerlei juridische aspecten spelen evenzeer een rol van betekenis. Niettemin zou een meer systematisch onderzoek van deze vragen dan nu gebruikelijk is, een aanzet kunnen zijn om te waarborgen dat subsidies terechtkomen bij degenen voor wie ze bedoeld zijn en het effect uitoefenen dat de subsidiegever voor ogen staat. Bovendien zou een betere afweging tussen de verschillende subsidievormen kunnen plaatsvinden. Thans is het gevaar groot dat subsidies worden opgestreken door degenen die hun activiteiten er niet door zullen laten beïnvloeden, maar voor wie ze slechts mooi meegenomen zijn.

L. van der Geest

1) Subsidie-onderzoek, *Beleidsanalyse*, 1976, nr. 1.

2) Zie b.v. J. Wiersema over objectsubsidies in *Indruk* 1978/5 van de NV Bouwfonds Nederlandse Gemeenten.

Inhoud

<i>Drs. L. van der Geest:</i> Subsidies: mooi meegenomen	1157
Column Europees economisch beleid, door <i>Dr. J. Bartels</i>	1159
<i>Drs. N. de Beer en Drs. F. R. Veeneklaas:</i> Het arbeidsaanbod op lange termijn	1160
<i>Drs. L. H. E. C. Plooy en Drs. E. Spink:</i> Milieueffingen	1165
Vacatures	1169
<i>Drs. P. Lako:</i> Gas uit Algerije: waarom niet per pijpleiding?	1170
<i>L. Piller:</i> Theoretische en praktische aspecten van de tenderlening	1172
Geld- en kapitaalmarkt De dollar, vallen en opstaan, door <i>Drs. J. A. van den Bosch en Drs. C. J. de Koning</i>	1175
Mededelingen	1177/1179
Boekennieuws J. M. den Uyl: Inzicht en uitzicht. Opstellen over economie en politiek, door <i>Drs. T. de Bruin</i>	1178

Gehoord in de wandelgangen:
ESB: voor een beter aanzien van de economie.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM: .....
STRAAT: .....
PLAATS: .....
Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement): .....
Ingangsdatum: .....

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
3000 VB ROTTERDAM Handtekening:

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. van der Geest.
Redactie-medewerker: T. de Bruin.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
3062 PA Rotterdam; kopij voor de redactie:
postbus 4224 3006 AE Rotterdam.
Tel. (010) 14 55 11, administratie: toestel 3701,
redactie: toestel 3790.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 137,28 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 96,72
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945,
of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van
Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93,
3012 AE Rotterdam, t.n.v. Economisch
Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,30
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.

Advertentieverkoop:

Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101

Alle orders worden afgesloten en
uitgevoerd overeenkomstig de
Regelen voor het Advertentiewezen.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
3062 PA Rotterdam, tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Europees economisch beleid

Aan de vooravond van het tripartiete overleg, dat in het kader van de Europese Gemeenschap inmiddels heeft plaatsgevonden, heb ik mij gezet aan het schrijven van deze bijdrage voor *ESB*. Ik heb dat gedaan in het besef dat daarmee in deze column een risico is ingebouwd. Dat risico aanvaard ik en niet alleen omdat het voor een ondernemer niets nieuws is, dat risico's moeten worden genomen. Ik doe dat ook, omdat de uitgangspunten die door de drie bij het overleg betrokken partijen zijn gekozen, mij het vertrouwen geven, dat het overleg tot de zonodige concrete aanbevelingen gaat leiden.

Mijn vertrouwen en hoop zijn gebaseerd op een aantal factoren. Ik heb de indruk dat steeds meer het besef algemeen wordt, dat de oplossing van de grote economische problemen waarmee wij worstelen een vooral *Europese* aanpak eist. Die indruk is gebaseerd op het besprokene in de conferenties van Bremen en Bonn en wordt ook gevoed door wat bekend is over de standpunten van regeringen en sociale partners bij de voorbereiding van het tripartiete overleg in Brussel. Te lang hebben regionale verschillen in de economische situatie binnen Europa geleid tot te separatistische opstellingen ten aanzien van het formuleren van een waarlijk Europees economisch beleid. Steeds meer gelukkig — zo meen ik waar te nemen — groeit het begrip voor de gedachte dat een Europese aanpak van de problemen geen miskenning van de bestaande regionale verschillen behoeft te impliceren.

Ik waardeer het positief, dat èn van de zijde van de werknemersorganisaties, vertegenwoordigd in het Europees Verbond van Vakverenigingen, èn van de kant van de ondernemingsorganisaties, verenigd in de UNICE, duidelijk is gekozen voor allereerst een Europese aanpak. Bij de begrijpelijke teleurstelling over de op vele terreinen trage ontwikkeling van de Europese Gemeenschap geeft dit vertrouwen voor de toekomst. Gehoopt moet worden, dat dit uitgangspunt van

de sociale partners zijn invloed op het beleid van de regeringen niet zal missen.

In het document dat de Europese Commissie als basis voor het overleg op tafel heeft gelegd, staat begrijpelijkerwijs de zorgelijke situatie met betrekking tot de werkgelegenheid in Europa centraal. Begrijpelijkerwijs voor wie weet, dat er in het Europa van de negen nu al meer dan zes miljoen werklozen zijn geregistreerd en daarbij rekening houdt met het feit, dat aan dit cijfer nog enige miljoenen niet geregistreerde werklozen moeten worden gevoegd.

Dit zijn schrikbarende cijfers. De oplossing van dit probleem zal bijzonder moeilijk zijn, zeker tegen de achtergrond van de verwachtingen omtrent de groei van de Europese economie in de komende jaren, die laag zal zijn. In dit kader kan terecht de vraag worden gesteld, of de beslissingen die in Bremen en Bonn zijn genomen ter bestrijding van de werkloosheid wel voldoende zijn om het gestelde doel te bereiken.

De Europese Commissie gaat er vanuit, dat het Europees beleid gericht zal moeten worden op een bevordering van de groei en een verhoging van het niveau der investeringen, zonder verzwakking van de strijd tegen de inflatie. Ook de andere partijen in het tripartiete overleg hebben, zo lijkt het mij, met dit uitgangspunt geen moeite.

Ik heb hoop dat in Brussel ook meer duidelijkheid wordt geschapen omtrent de rol, die de tertiaire en de kwartaire sector kunnen spelen bij de oplossing van het werkloosheidsprobleem. Hierover wordt vaak gesproken en geschreven. Te weinig wordt dan echter tot uitdrukking gebracht, dat men de beide genoemde sectoren nooit kan beschouwen zonder het verband met de primaire en secundaire sector daarbij te betrekken. Anders gezegd: de mogelijkheden van de collectieve sector kunnen niet worden beschouwd zonder rekening te houden met de inbreng van de particuliere sector. In het document dat de Commissie heeft

uitgebracht ontbreekt wat dit betreft, naar mijn mening, de noodzakelijke duidelijkheid.

Hetgeen ik in de vorige alinea stelde, kan met betrekking tot de investeringen worden geconcretiseerd. Ik stel, dat zeer in het bijzonder de groei van de direct productieve investeringen in de particuliere sector een *conditio sine qua non* is voor een herstel van de groei van de economie en voor een groei in de werkgelegenheid. Ik stel ook, dat investeringen in de collectieve sector onmisbaar zijn en noodzakelijk zijn om behoeften in de collectieve sfeer te bevredigen. Echter, niet over het hoofd mag worden gezien dat wat dit betreft de particuliere sector de motor is, die de aandrijfkraft vormt voor het mechanisme. Als die motor stopt of dienst weigert, kan noch de tertiaire noch de kwartaire sector de oplossing van het probleem brengen. Terecht wijdt de Commissie in haar document dan ook veel aandacht aan al die maatregelen, die de particuliere sector moeten aanmoedigen tot investeren.

Als deze column in de *ESB* verschijnt zijn de resultaten van het overleg in Brussel bekend. Ik hoop dat dan gebleken is, dat maatregelen zijn genomen die Europese oplossingen voor het grote probleem van de werkloosheid naderbij brengen. Ik hoop ook, dat dan veel aandacht zal zijn besteed aan het probleem van de jeugdwerkloosheid. Het zal vooral van de sociaal-economische ontwikkeling in Europa afhangen hoe lang het nog moet duren voor en aler het Europees Monetair Systeem werkelijkheid zal kunnen worden.

Het arbeidsaanbod op lange termijn

DRS. N. DE BEER*
DRS. F.R. VEENEKLAAS**

Het werkloosheidscijfer wordt niet alleen bepaald door de vraag naar arbeid, maar ook door het aanbod van arbeid op de arbeidsmarkt. Het aanbod hangt af van demografische en sociaal-culturele factoren. Gezien de stagnatie van de groei van de werkgelegenheid in bedrijven zal in de toekomst het arbeidsaanbod in toenemende mate het werkloosheidscijfer beïnvloeden. In onderstaand onderzoek wordt getracht enig inzicht te krijgen in de kwantitatieve ontwikkeling van het toekomstige arbeidsaanbod. Onder verschillende veronderstellingen komen de auteurs tot resultaten die m.b.t. het werkloosheidscijfer een verontrustend perspectief bieden.

Inleiding

De toekomstige ontwikkeling van het arbeidsaanbod is een van de weinige economische grootheden waarover op de lange termijn redelijk betrouwbare uitspraken kunnen worden gedaan. Dit komt doordat de twee belangrijkste determinanten — de demografische ontwikkeling en de participatie op de arbeidsmarkt van mannen — niet onderhevig zijn aan heftige fluctuaties. De demografische factor ligt bovendien voor een groot deel vast in de leeftijdsopbouw van de bevolking. Uitgaande van deze gedachtengang zijn voorspellingen gemaakt die een periode van 50 jaar beslaan, waarbij tevens bovenstaande bewering wordt getoetst door het effect van alternatieve veronderstellingen t.a.v. de demografische ontwikkeling en de participatie in beschouwing te nemen.

Het belang van het toekomstige verloop van het arbeidsaanbod is ons inziens met name gelegen in het feit dat deze, gezien de stagnatie van de groei van de werkgelegenheid in bedrijven, in toenemende mate het niveau van de werkloosheid zal bepalen. Het is duidelijk dat bij dit laatste de heel wat meer onzekere ontwikkeling van het beschikbaar aantal arbeidsplaatsen een eveneens belangrijke plaats inneemt. Met behulp van een lange-termijnmacromodel, gebaseerd op het Vintaf-model, kunnen vraag en aanbod van arbeid geconfronteerd worden, resulterend in een werkloosheidsniveau, waarbij expliciet rekening wordt gehouden met het mogelijk optreden van verborgen werkloosheid.

Dit brengt ons op de voornaamste vragen die we in dit artikel aan de orde stellen:

- wat is de verwachte ontwikkeling van het arbeidsaanbod op lange termijn?;
- in hoeverre is deze ontwikkeling afhankelijk van de veronderstelde demografische ontwikkeling en de veronderstelde deelnemingspercentages?;

- wat zijn de gevolgen voor de werkloosheid, zowel geregistreerd als verborgen?

Probleemstelling: het arbeidsaanbod

Het is geen nieuws op te merken dat een van de meest ingrijpende verschijnselen in de economische ontwikkeling van de jaren zeventig de stagnatie van de groei van de werkgelegenheid in bedrijven is. Het lijkt ons elders in de voldoende mate aangetoond dat hierbij geen sprake is van een conjuncturele inzinking. Aan het (geschatte) aantal beschikbare arbeidsplaatsen in bedrijven — de potentiële vraag naar arbeid — zien we dat deze ontwikkeling al in de tweede helft van de jaren zestig inzette. Zelfs als de afkalving van de werkgelegenheid in de toekomst kan worden stopgezet zal het niveau van de werkloosheid in belangrijke mate worden bepaald door het arbeidsaanbod. Dit is sinds de tweede wereldoorlog gestaag toegenomen en de vraag dringt zich op of deze groei zich in de toekomst zal voortzetten en, zo ja, tot wanneer. Van belang daarbij is de ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking (ruwweg de bevolking tussen 15 en 65 jaar, die geen dagonderwijs volgt of om medische redenen niet in staat is te werken) en de participatie op de arbeidsmarkt van de te onderscheiden groepen. Er zijn derhalve twee componenten: een demografische en een sociaal-economische die elkaar mogelijk wederzijds kunnen beïnvloeden.

Tabel 1. Mutaties in vraag en aanbod van arbeid, 1950–1975 (jaargemiddelden x 1.000 manjaren)

	1950–1955	1955–1960	1960–1965	1965–1970	1970–1975
Beschikbaar aantal arbeidsplaatsen in bedrijven			56	5	-42
Werkgelegenheid in bedrijven	33	29	59	29	-20
Werkgelegenheid bij de overheid	15	4	5	10	12
Arbeidsaanbod	43	32	61	43	22

Bron: Nationale Rekeningen; eigen schatting beschikbare arbeidsplaatsen.

Willen we tot een prognose komen, dan is het van belang enig inzicht te hebben in de mate van onzekerheid t.a.v. de ge-

* Werkzaam als wetenschappelijk medewerker aan de Katholieke Hogeschool Tilburg, vakgroep algemene leer en geschiedenis van de economie.

** In dienst van de Katholieke Hogeschool Tilburg, subfaculteit der sociale wetenschappen, t.b.v. een multidisciplinair onderzoeksproject naar economisch-demografische interrelaties.

prognosticeerde waarden. Anders gezegd: hoe gevoelig zijn deze voor de noodzakelijk te maken veronderstellingen omtrent de onzekere toekomst? In het geval van het arbeidsaanbod verkeren we in de gelukkige omstandigheid dat het demografische aspect zich kenmerkt door een grote mate van inertie. Het meest duidelijk ligt dat voor het feit dat de toekomstige geboortegeneraties pas na vijftien jaar direct op het arbeidsaanbod van invloed kunnen zijn 1). Door de bovendien relatief geringe deelname aan het arbeidsproces in de leeftijdsklasse van 15 tot 25 jaar zal pas na een kwart eeuw het effect van de komende geboorten ten volle doorwerken. Ondanks de drastische verandering in het vruchtbaarheidspatroon in de laatste jaren en de daarmee gepaard gaande onzekerheid omtrent de toekomst ligt de demografische factor van het arbeidsaanbod in de komende 25 jaar voor het grootste deel vast 2).

Ten aanzien van de deelnemingspercentages bestaat meer onzekerheid, hoewel het weinig waarschijnlijk lijkt dat voor de kwantitatief belangrijkste categorie, de mannen, de deelname zich drastisch zal wijzigen. Geleidelijke invoering van een verlaging van de pensioengerechtigde leeftijd zal zeker van invloed zijn hoewel dit effect gezien de relatief lage deelname in de hoge-leeftijdsklassen niet moeten worden overschat.

Samenvattend kunnen we voorlopig concluderen dat een prognose van het arbeidsaanbod, zelfs over een periode van enkele decennia, tamelijk ongevoelig is voor alternatieve (plausibele) veronderstellingen. De houdbaarheid van deze eerste indruk zal verderop worden getoetst door middel van enkele berekeningen op basis van dergelijke alternatieve veronderstellingen.

Probleemstelling: de werkloosheid

Kunnen voor het arbeidsaanbod op lange termijn mischien vrij „harde” uitspraken worden gedaan, voor de werkloosheid liggen de zaken anders. Hiervoor is de moeilijk voorspelbare vraag naar arbeid in bedrijven en bij de overheid mede bepalend. Toch kan bij een prognose van het arbeidsaanbod de optredende werkloosheid niet worden genegeerd, omdat deze van invloed is op de deelnemingspercentages. Bekend is dat een ruime arbeidsmarkt voor bepaalde categorieën (met name gehuwde vrouwen) tot gevolg heeft dat in vele gevallen er geen registratie van de werkloosheid plaatsvindt. Ook via het afvloeien op andere dan strikt medische gronden naar de WAO/AAW werkt de werkgelegenheidssituatie door op het arbeidsaanbod. We hebben dus te maken met een *feitelijk* aanbod van arbeid, mede beïnvloed door het structurele tekort of overschot van arbeid, en een *geschoond* aanbod van arbeid dat zou optreden bij een evenwichtige arbeidsmarkt 3). Het verschil tussen beide noemen we de „verborgen werkloosheid” 4).

Vergelijking van invaliditeitsgraden en aantallen werkzoekenden in 1971 (toen de arbeidsmarkt in de voorgaande jaren redelijk in evenwicht was) en 1975 (toen er in de voorgaande jaren een structureel overschot aan arbeid was) leidde tot een tentatieve schatting van de verborgen werkloosheid in 1975, gespecificeerd naar leeftijd, geslacht en bij vrouwen burgerlijke staat. Op basis hiervan konden geschoonde (van arbeidsmarkt-effecten gezuiverde) deelnemingspercentages worden berekend, die als uitgangspunt dienden voor extrapolatie. Door een vertraagde relatie te veronderstellen tussen het structurele tekort of overschot van arbeid enerzijds en de deelnemingspercentages anderzijds kan de verborgen werkloosheid ook in toekomstige situaties worden gekwantificeerd. Uiteraard dient te worden opgemerkt dat dit slechts als ruwe indicatie moet worden beschouwd.

Het model en de veronderstellingen

Het hier beschreven model is aan de Katholieke Hogeschool Tilburg ontwikkeld ten dienste van een breder opgezet onderzoek naar economisch-demografische interrelaties 5). Het is gebaseerd op het op het Centraal Planbureau ontwikkelde Vintaf-model 6). Om dit middellange-termijnmodel voor projecties tot 50 jaar vooruit geschikt te maken zijn sommige nogal ingrijpende veranderingen aangebracht, waarvan de belangrijkste zijn:

- de prijsvergelijkingen zijn weggelaten. Alle nominale grootheden met uitzondering van de investeringen, zijn gedeïndeerd met het prijsindexcijfer van de productie in bedrijven;
- vergelijkingen voor belastingen en premies zijn niet opgenomen. Gevolg hiervan is dat wordt gewerkt met bruto (i.t.t. beschikbare) inkomens;
- de uitvoer wordt verondersteld de invoerbehoefte op lange termijn te dekken. Door spanningen op de binnenlandse markt kunnen echter wel tijdelijke onevenwichtigheden optreden;
- de werkgelegenheidsvergelijking is continu gemaakt 7);
- het arbeidsaanbod is geëndogeniseerd. Het wordt berekend door de in vijfjaarlijkse leeftijdsklassen opgedeelde bevolking te vermenigvuldigen met de bijbehorende deelnemingspercentages. Voor vrouwen zijn de gegevens uitgesplitst naar burgerlijke staat. Bovendien is rekening gehouden met het effect van een ruime (of krappe) arbeidsmarkt op het aantal WAO/AAW uitkeringsgenietenden en op de deelname van gehuwde of gehuwd geweest zijnde vrouwen.

Het totale model bevat 39 vergelijkingen waarvan 8 gedragsvergelijkingen. De belangrijkste exogenen zijn, naast de bevolking, de arbeidsbesparende technische vooruitgang, de gemiddelde duur van de werkweek en de kapitaalcoëfficiënt. De geschoonde deelnemingspercentages (d.w.z. excl.

1) Indirect kan er al eerder van een invloed sprake zijn. In het verderop gepresenteerde model b.v. beïnvloedt het koppelen van de werkgelegenheid bij de overheid aan de totale bevolkingssomvang (dus incl. personen jonger dan 15 jaar) de arbeidsmarktsituatie en daarmee het arbeidsaanbod.

2) Afgezien van eventuele grote migratiestromen. Hierbij moet men zich echter wel realiseren dat b.v. het migratiesaldo met Suriname in 1974/1975 nog geen 4 promille van de Nederlandse bevolking bedroeg.

3) Het structurele tekort of overschot van arbeid wordt hier gedefinieerd als het verschil tussen het arbeidsaanbod in bedrijven en het beschikbaar aantal arbeidsplaatsen in bedrijven. Zijn deze aan elkaar gelijk dan spreken we van een evenwichtige arbeidsmarkt.

4) Deze definitie verschilt van de soms gebruikte, waarbij een ieder die zegt te willen werken maar niet als zodanig geregistreerd staat onder de verborgen werkloosheid valt. Wij gaan ervan uit dat ook bij een evenwichtige arbeidsmarkt een deel van de werkzoekenden zich niet laat registreren (scholieren, studenten, part-timers) maar noemen dit geen verborgen werkloosheid. Onze definitie kan ten tijde van een structureel tekort aan arbeid leiden tot een negatieve verborgen werkloosheid wanneer m.n. gehuwde of gehuwd geweest zijnde vrouwen in het arbeidsproces worden ingeschakeld die bij een evenwichtige arbeidsmarkt niet zouden deelnemen.

5) Dit onderzoek vindt plaats in het kader van het Nationaal Programma Demografisch Onderzoek. Hierbij zijn mede betrokken Drs. H. Klok en Drs. A. Vossen, beiden verbonden aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg.

6) Den Hartog, Van de Klundert en Tjan, De structurele ontwikkeling van de werkgelegenheid in macro economisch perspectief, in *Werkloosheid*, preadviezen voor de Vereniging voor Staathuishoudkunde.

7) $a = \rho (0,8 a^* + 0,2 q a^*) + (1-\rho) a^s \times 0,9875$

$$\rho = \frac{1}{2} + \left[\arctg \left\{ 50 \frac{a^s \times 0,9875 - a^*}{a^s \times 0,9875} \right\} \right] / \pi$$

waarbij:

a = werkgelegenheid in bedrijven.

a* = aantal arbeidsplaatsen in bedrijven.

a^s = arbeidsaanbod van bedrijven.

q = bezettingsgraad van de productiecapaciteit.

arbeidsmarkt-invloeden) worden gepostuleerd voor het jaar 2000 waarbij het verloop tussen 1975 en 2000 lineair wordt verondersteld. Ten aanzien van de deelname zijn een drietal varianten doorgerekend: variant 1 ofwel de basisvariant; variant 2 waarbij de deelnemingspercentages onveranderd op het niveau van 1975 blijven; en variant 3 waarbij de pensioengerechtigde leeftijd geleidelijk daalt van 65 jaar in 1975 tot 60 jaar in het jaar 2000 (verder is deze variant gelijk aan de basisvariant). De basisvariant kan als volgt worden gekarakteriseerd:

- bij de mannen treedt een globale, lichte daling van de deelname op met ongeveer 3%. Dit kan worden gezien tegen de achtergrond van een toename in deeltijdarbeid en het teruglopen van het aantal zelfstandigen met een lange werkweek (boeren, kleine middenstand). De toenemende onderwijsparticipatie komt tot uiting in de lagere deelname tot en met 29 jaar;
- de deelname van de ongehuwde vrouwen zal zich in 2000 hebben geconformeerd aan die van de mannen. De belangrijkste reden hiervan is dat het verschil in opleidingsniveau tussen beide geslachten zal afnemen. Consistent hiermee is de sterke daling van de deelname in de jongere leeftijdsklassen als gevolg van grotere onderwijsparticipatie;
- bij de gehuwde vrouwen zal een forse verhoging van de deelname plaatshebben. Dit lijkt waarschijnlijk gezien de ontwikkeling na 1960 en gezien de situatie in andere geïndustrialiseerde westerse landen. Het meest ingrijpend is de verandering voor de leeftijdsklassen tussen de 30 en de 50 jaar waar bijna een verdubbeling van de deelnemingspercentages zal optreden. Bij de jongeren wordt verondersteld dat de verwachte toename zich in 1975 reeds gedeeltelijk heeft gerealiseerd. Het sterk teruglopen van de gemiddelde gezinsgrootte is ook een belangrijke factor in het mogelijk maken van een toenemende deelname op de arbeidsmarkt 8);
- de deelnemingspercentages van gescheiden vrouwen stijgen met ongeveer 10% met het oog op de toenemende scheidingsfrequentie, waardoor de groep gescheiden vrouwen zonder kinderen relatief groter zal worden;
- voor de weduwen wordt voor de groep tot 40 jaar dezelfde deelname als bij gehuwde vrouwen verondersteld. Boven die leeftijd gaan we uit van een iets grotere gerichtheid op de arbeidsmarkt.

De hier geformuleerde verwachtingen zijn gebaseerd op de waargenomen ontwikkeling tussen 1960 en 1975, alsmede op ander onderzoek op dit gebied 9).

De resultaten

Met het hierboven geschetste model zijn vooruitbereke-

ningen uitgevoerd voor de periode 1976–2025. Voor de toekomstige bevolking is gebruik gemaakt van twee bekende tracés, nl. die uit de meest recente CBS-prognose 10). Daarbij wordt in alternatief A uitgegaan van een herstel van de vruchtbaarheid tot een gemiddelde gezinsgrootte van 1,86 kinderen per huwende vrouw, terwijl bij alternatief B de gezinsgrootte zich stabiliseert op 1,44 kinderen. Om het vervangingsniveau te bereiken zou bij de thans geldende sterftekansen de gemiddelde gezinsgrootte 2,16 moeten bedragen. Beide alternatieven leiden dus op den duur tot een dalende bevolkingsomvang.

Tot 1990 zijn de verschillen in uitkomsten van de twee bevolkingalternatieven zo gering dat kan worden volstaan met de bespreking van één van beide, i.c. alternatief B. In alle drie de varianten — de basisvariant met en zonder vervroegde pensionering en de variant met onveranderde deelnemingspercentages — zet de groei van het arbeidsaanbod zich voorlopig onverminderd voort. In de periode 1975–1990 neemt in de basisvariant het totale aanbod van arbeid toe met ruim 800.000 manjaren. Voor de sector bedrijven ligt de toename rond de 650.000 manjaren. Te zamen met een groei van de verborgen werkloosheid van ongeveer 130.000 manjaren moet tot 1990 derhalve rekening worden gehouden met een aanwas van 950.000 manjaren aan de aanbodzijde van de arbeidsmarkt. Gezien de geconstateerde stagnatie van de werkgelegenheid in bedrijven een nogal verontrustend perspectief (zie voor een grafische voorstelling van de verschillende varianten de appendix).

Tabel 2. Vraag en aanbod van arbeid 1975–2025, basisvariant (x 1.000 manjaren)

	1975	1990	2000	2015	2025
Arbeidsaanbod van:					
(1) Mannen	3.640	B 4.121 A 4.130	B 4.091 A 4.142	B 3.903 A 4.203	B 3.516 A 4.087
(2) Ongehuwde vrouwen	642	B 673 A 674	B 595 A 630	B 616 A 712	B 541 A 672
(3) Gehuwde vrouwen	499	B 715 A 720	B 795 A 811	B 791 A 851	B 800 A 913
(4) Gescheiden vrouwen	41	B 124 A 125	B 157 A 159	B 185 A 186	B 194 A 203
(5) Weduwen	23	B 29 A 29	B 34 A 35	B 43 A 42	B 47 A 46
		+			
(6) Totaal (1 t/m 5)	4.845	B 5.661 A 5.677	B 5.673 A 5.777	B 5.539 A 5.995	B 5.098 A 5.922
(7) Werkgelegenheid bij de overheid	627	B 780 A 808	B 857 A 914	B 817 A 924	B 769 A 918
(8) Arbeidsaanbod bedrijven (6–7)	4.218	B 4.881 A 4.869	B 4.816 A 4.863	B 4.722 A 5.070	B 4.329 A 5.004
(9) Werkgelegenheid in bedrijven	4.012	B 4.577 A 4.594	B 4.508 A 4.593	B 4.640 A 4.970	B 4.293 A 4.957
(10) Geregistreerde werkloosheid (8–9)	206	B 304 A 275	B 308 A 270	B 82 A 100	B 36 A 47
(11) Arbeidsplaatsen in bedrijven	3.915	B 4.693 A 4.699	B 4.607 A 4.674	B 4.750 A 5.054	B 4.781 A 5.295
(12) Verborgene werkloosheid	120	B 258 A 242	B 374 A 353	B 67 A 145	B -130 A -96

8) Een logische implicatie van deze gedachtengang is dat voor verschillende bevolkingstracés — dus voor verschillende vruchtbaarheidsniveaus — de deelname van gehuwde vrouwen zal veranderen. Het specificeren van een kwantitatief verband tussen gezinsfase en deelnemingspercentage stuitte echter op zulke problemen van statistische aard dat hiervan is afgezien.

9) Hierbij is gebruik gemaakt van extrapolaties van deelnemingspercentages, uitgevoerd door de werkgroep Vooruitberekening Potentiële Beroepsbevolking waarin o.m. het CBS, het CPB, het NIDI en het Ministerie van Sociale Zaken vertegenwoordigd zijn.

10) CBS, *De toekomstige demografische ontwikkeling in Nederland na 1975, 1976.*

Als we nu de toename van het arbeidsaanbod in de basisvariant ontleden, dan zien we dat twee categorieën het leeuwedeel voor hun rekening nemen: de gehuwde vrouwen (ca. 215.000 manjaren tussen 1975–1990, mede ten gevolge van een toenemende deelname) en de mannen (ca. 480.000 manjaren tussen 1975–1990, ondanks een daling van de deelnemingspercentages). Op de lange termijn gezien blijkt het omslagpunt rond 1993 te liggen wanneer de sterke groei afneemt (alternatief A) of overgaat in een lichte daling (alternatief B). Een meer geprononceerde afname zet pas in rond 2020 (alternatief A) resp. 2015 (alternatief B). Omstreeks die tijd vindt het uitreden van de grote naoorlogse geboortecohorten plaats. Opmerkelijk zijn de sterke fluctuaties van het arbeidsaandeel van ongehuwde vrouwen, hetgeen verklaard wordt door de grote concentratie in de jongere leeftijdscategorieën, zodat schommelingen in geboorten minder gemiddeld doorwerken. Opvallend is verder de verwachte vervienvoudiging van het arbeidsaanbod van gescheiden vrouwen. Hoewel dit kwantitatief van weinig belang is kan het te zamen met de toenemende deelname van gehuwde vrouwen wel van invloed zijn op b.v. het aanbod van deeltijdsarbeid.

Men kan zich afvragen of bovenvermelde ontwikkeling van het arbeidsaanbod een min of meer onvermijdelijke zaak is of dat bij andere, eveneens plausible aannames het beeld aanzienlijk verandert. Zoals gezegd is de invloed van de veronderstelde toekomstige demografische ontwikkeling in de eerste jaren te verwaarlozen. Andere veronderstellingen t.a.v. de deelname blijken op middellange termijn slechts tot weinig afwijkende resultaten te leiden voor zover het de totale werkgelegenheid of het totale arbeidsaanbod betreft (zie de varianten 2 en 3 in de grafieken in de appendix). Geleidelijke invoering van vervroegde pensionering leidt tot een vermindering van arbeidsaanbod in 1990 van slechts 94.000 manjaren. Wel dient hierbij te worden vermeld dat ook de geschatte verborgen werkloosheid in dat jaar 94.000 manjaren lager ligt dan in de basisvariant 11). Pas op de lange termijn — wanneer het aandeel van de ouderen in de beroepsbevolking toeneemt — kan vervroegde pensionering tot een aanzienlijke absolute vermindering van het arbeidsaanbod bijdragen. Deze vermindering zal dan met name in de deelcategorie mannen plaatshebben. Voor de categorie gehuwde vrouwen blijkt zelfs dat vervroegde pensionering gedurende praktisch de gehele periode een iets groter aanbod van arbeid uitlokt dan in de basisvariant. De oorzaak van dit misschien wat verrassende feit moet worden gezocht in het positieve effect op de deelnemingspercentages van het geringere overschot aan arbeid in variant 3. De in variant 2 gepostuleerde constante deelnemingspercentages beïnvloeden weliswaar vrij sterk het aandeel van de verschillende categorieën in het arbeidsaanbod, maar leiden per saldo nauwelijks tot een van de basisvariant afwijkende ontwikkeling van het totale aanbod. Het hogere arbeidsaanbod van mannen en ongehuwde vrouwen in variant 2 is praktisch van eenzelfde omvang als het geringere aanbod van gehuwde vrouwen. De uitkomsten van de variant 2 en 3 wijzen erop dat de sterke groei van het arbeidsaanbod in de eerste decennia weinig gevoelig is voor andere aannames m.b.t. participatie en dat deze sterke groei voor het overgrote deel moet worden toegeschreven aan reeds vastliggende determinanten zoals de leeftijdsopbouw van de bevolking en de toetreding van de grote geboortecohorten van de eerste twee decennia na de tweede wereldoorlog.

Het is op dit moment nuttig deze partiële resultaten te bezien in het kader van het gehele model. Voor beide bevolkingalternatieven blijken in de basisvariant tijdens de periode 1975–1990 ca. 780.000 manjaren aan arbeidsplaatsen in bedrijven te worden gecreëerd. Deze leiden bij een aanwas van het arbeidsaanbod in bedrijven van ca. 650.000 manjaren tot een extra werkgelegenheid van slechts ca. 570.000 manjaren, omdat de bezettingsgraad van de productiecapaciteit in die periode sterk daalt. Per saldo stijgt de werkloosheid dus met 80.000 tot een niveau van ruim 300.000 manjaren. De forse aanwas van arbeidsplaatsen is mede een gevolg van het feit,

dat de reële lonen zich in de betreffende periode vanwege de vrij hoge werkloosheid nauwelijks boven de nullijn bewegen. De afstoot van oude, relatief arbeidsintensieve, jaargangen wordt hierdoor beperkt.

Met name de uitkomsten betreffende de werkloosheid hangen in dit model nauw samen met de veronderstelde arbeidsbesparende technische ontwikkeling welke belichaamd is in nieuwe kapitaalgoederen. Tegenover een gemiddelde marginale technische vooruitgang van 4½% per jaar in de periode 1950–1975 12) stellen we vanaf 1975 een technische vooruitgang van 3%. De voornaamste reden hiervoor is gelegen in de verwachte uitbreiding van de dienstensector, waarvan wordt aangenomen dat de mogelijkheden tot arbeidsbesparende technische vooruitgang aanzienlijk geringer zijn. Wanneer nu zou worden gekozen voor een toekomstige technische vooruitgang van 4%, blijkt de geregistreerde werkloosheid in 1990 tot 430.000 manjaren te stijgen met daarnaast een verborgen werkloosheid van 350.000 manjaren. De oorzaak hiervan is gelegen in de aanzienlijk geringere netto creatie van arbeidsplaatsen.

Conclusies

- In de periode 1975–1990 zal het totale arbeidsaanbod, ongeacht het gehanteerde bevolkingalternatief, onder plausibel geachte veronderstellingen t.a.v. participatie met ca. 800.000 manjaren toenemen. In de sector bedrijven zal deze groei ca. 650.000 manjaren bedragen. Op de lange termijn bezien zal pas rond 1993 sprake zijn van een afname van de sterke groei (bevolkingalternatief A) of een lichte daling (bevolkingalternatief B) van het aanbod van arbeid. Een meer geprononceerde afname zet in omstreeks het jaar 2020 (alternatief A) resp. 2015 (alternatief B).

- Deze aanzienlijke toename van het aanbod van arbeid in de eerste 20 jaar kan niet worden toegeschreven aan de veronderstelde veranderingen van deelnemingspercentages. Als belangrijkste determinant moet de leeftijdsopbouw van de huidige bevolking worden aangemerkt.

- Geleidelijke verlaging van de pensioengerechtigde leeftijd tot 60 jaar in 2000 vermindert de aanwas van het arbeidsaanbod met slechts 94.000 manjaren in 1990 en 180.000 manjaren in het jaar 2000. Wel dient hierbij te worden aangetekend dat daarbij mag worden verwacht dat de verborgen werkloosheid aanzienlijk zal teruglopen.

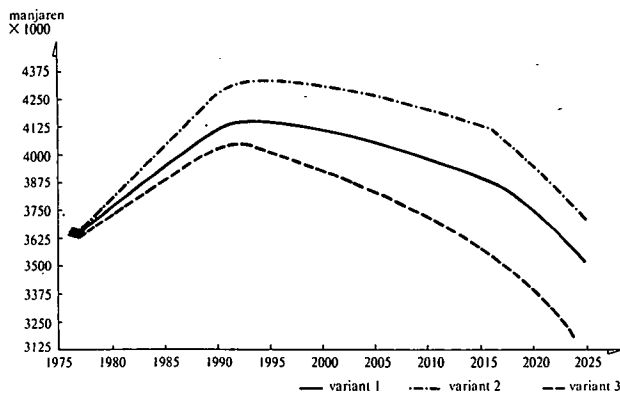
- Het uiteindelijke niveau van de werkloosheid hangt in ons model nauw samen met de veronderstelling omtrent de arbeidsbesparende technische vooruitgang. Neemt deze met jaarlijks 3% toe (tegenover 4,5% in de periode 1950–1975) dan blijft het niveau van de berekende geregistreerde werkloosheid tot 2005 rond de 300.000 manjaren met daarnaast een geschatte verborgen werkloosheid van omstreeks 250.000 manjaren. Pas na 2005 zet een definitieve daling in.

N. de Beer
F.R. Veeneklaas

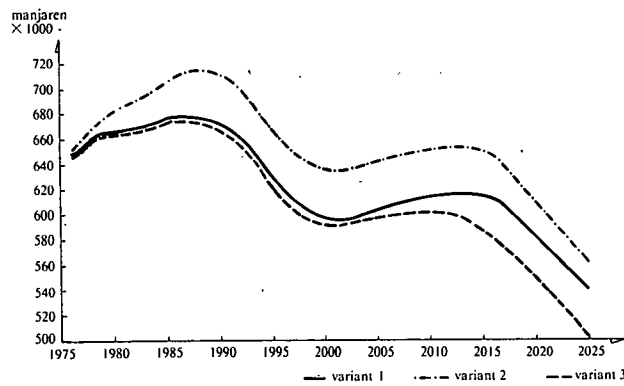
11) In een, in de grafieken in de appendix niet getekende, maar wel uitgevoerde extra variant is het effect berekend van versnelde vervroegde pensionering, waarbij de pensioengerechtigde leeftijd al in 1990 60 jaar zal zijn. Het arbeidsaanbod in 1990 ligt dan 163.000 manjaren onder het niveau van de basisvariant, terwijl de verborgen en de geregistreerde werkloosheid 159.000 resp. 143.000 manjaren lager is. Na 2000 worden de resultaten van versnelde vervroegde pensionering logischerwijs praktisch identiek aan variant 3.

12) Uitkomst van een herschatting van de parameters van het jaargangenblok m.b.v. een door A.B.T.M. van Schaik bereidwillig ter beschikking gesteld rekenprogramma.

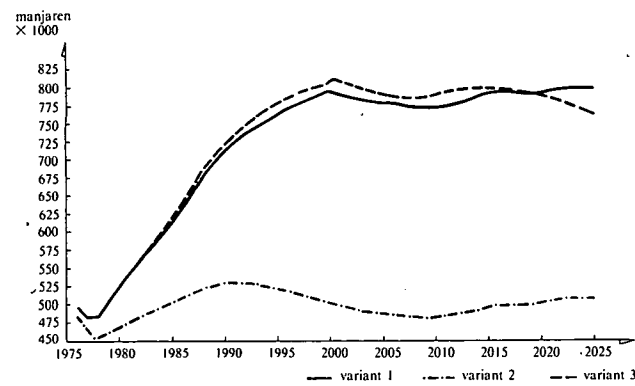
Figuur 1. Arbeidsaanbod van mannen, bevolkingsalternatief B

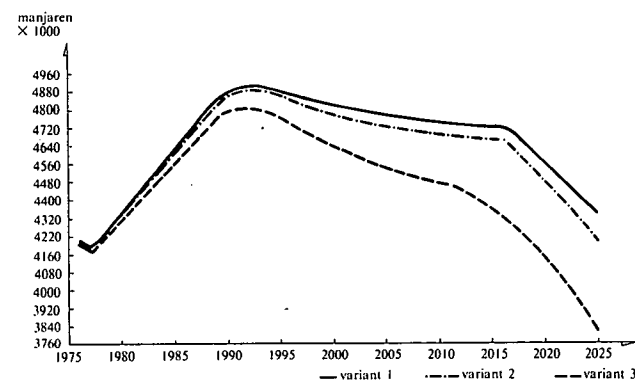
Figuur 2. Arbeidsaanbod van ongehuwde vrouwen, bev. alt. B

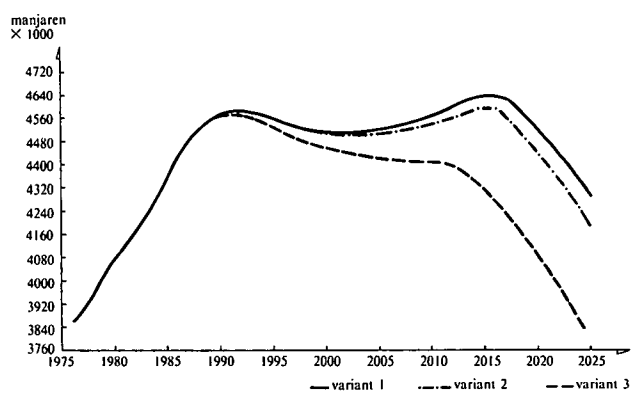
Figuur 3. Arbeidsaanbod van gehuwde vrouwen, bev. alt. B

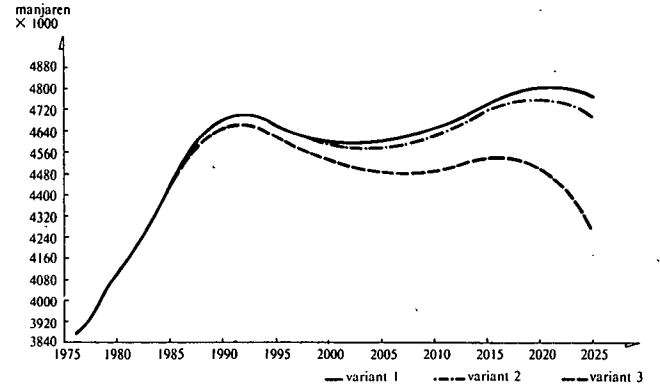
Figuur 4. Arbeidsaanbod in bedrijven, bev. alt. B

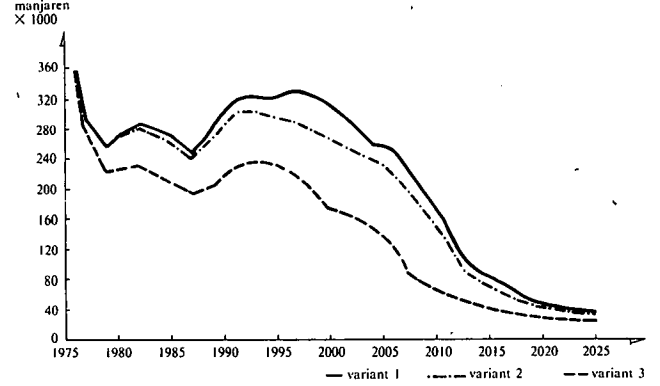
Figuur 5. Werkgelegenheid in bedrijven, bev. alt. B

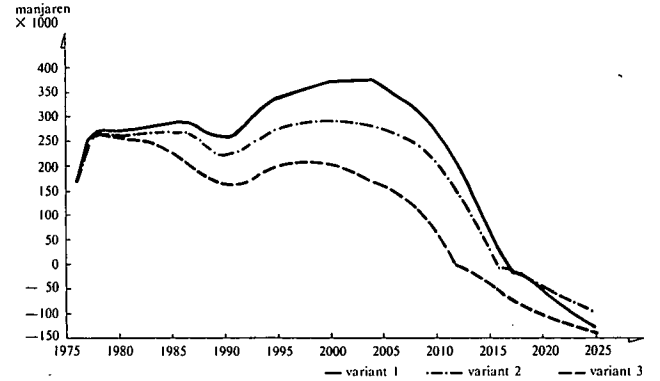
Figuur 6. Beschikbaar aantal arbeidsplaatsen in bedrijven, bev. alt. B

Figuur 7. Geregisteerde werkloosheid, bev. alt. B

Figuur 8. Verborgen werkloosheid, bev. alt. B

Milieuheffingen

DRS. L.H.E.C. PLOOY*
DRS. E. SPAINK**

In onderstaand artikel wordt ingegaan op de stand van zaken met betrekking tot de milieuheffingen. Van elke bestaande (of voorgenomen) milieuheffing worden de kenmerken aangegeven: de doelstelling en het karakter, het heffingsobject, de bestemming, de hoogte van en de maatstaf voor het tarief enz. Voorts wordt aangegeven welke bedragen de heffingen opleveren en welke uitgaven ermee worden gefinancierd.

Inleiding

Al enige jaren is de problematiek rond de milieuheffingen een bron van discussies en beschouwingen. De oorzaak hiervan moet worden gezocht in het feit dat in korte tijd een reeks nieuwe milieuheffingen zijn (en worden) ingesteld, die bovendien niet alle gelijk van karakter zijn. Het lijkt daarom nuttig een schets te geven van de huidige stand van zaken met betrekking tot de milieuheffingen. In dit artikel worden de kenmerken van elke bestaande of voorgenomen milieuheffing kort aangegeven: de doelstelling en het karakter (bestemmingsheffing of regulerende heffing), de datum van ingang, het heffingsobject, de bestemming, de hoogte van het tarief en de maatstaf voor de hoogte van de aanslag. Voorts wordt van de bestaande milieuheffingen (waaronder ook worden verstaan retributies als reinigings- en rioolrechten) aangegeven welke bedragen zijn geïnd en welke uitgaven daarmee zijn gefinancierd 1).

Het karakter van een heffing

Een van de uitgangspunten van het milieuhygiënisch beleid is het principe, dat de vervuiler alle kosten betaalt die het gevolg zijn van de door hem veroorzaakte milieuverontreiniging (het principe „de vervuiler betaalt”). Voor zover de vervuiler zelf maatregelen neemt tegen de door hem veroorzaakte verontreiniging, betaalt hij de kosten rechtstreeks, terwijl de kosten van derden hem in rekening worden gebracht door middel van milieuheffingen. De kosten van derden kunnen bestaan uit de kosten van collectieve zuivering, de kosten van onderzoek en ontwikkeling van schonere productietechnieken en producten, subsidies voor milieuvoorzieningen, vergoedingen van geleden schade, kosten van vergunningverlening en toezicht, de kosten van meetnetten en emissieregistratie.

Uit het voorgaande blijkt, dat milieuheffingen die zijn gebaseerd op het principe „de vervuiler betaalt” steeds een redistributieve of bestemmingsfunctie hebben. Daarnaast kunnen milieuheffingen een regulerende (remmende) functie

hebben. In een aantal gevallen heeft de vervuiler immers de mogelijkheid de heffing te ontwijken door zelf voorzieningen te treffen. Wanneer dit laatste goedkoper is, kan via de werking van het prijsmechanisme de verontreiniging op efficiënte wijze worden teruggedrongen.

Hoewel de meeste milieuheffingen zowel een bestemmingsfunctie als een regulerende functie hebben, is het toch zinvol onderscheid tussen de twee soorten heffingen te maken. Voor dit onderscheid is van belang, welke factoren het tarief van de heffing bepalen. Bij een bestemmingsheffing wordt het tarief bepaald door het totaal aan alle vervuilers in rekening te brengen bedrag, dat op zijn beurt bepaald wordt door de kwaliteitsdoelstelling die de overheid zich ten aanzien van het milieu heeft gesteld. Bij een regulerende heffing wordt het tarief bepaald door de kwaliteitsdoelstelling van het milieu enerzijds en de financiële aantrekkelijkheid voor de vervuiler de heffing te ontwijken door zelf voorzieningen te treffen anderzijds. Bij een bestemmingsheffing wordt eerst de benodigde opbrengst vastgesteld, waaruit een tarief resulteert, terwijl bij een regulerende heffing eerst de juiste hoogte van het tarief wordt vastgesteld, waaruit een opbrengst resulteert. Uiteraard dient men bij de tariefstelling van een regulerende heffing wel rekening te houden met de bijwerking van de bestemming van de opbrengst, die immers ook strekt ter verbetering van de kwaliteit van het milieu. Omgekeerd dient men bij de vaststelling van de opbrengst van een bestemmingsheffing rekening te houden met de regulerende bijwerking van het tarief. Als de vervuilers immers de heffing ontwijken door zelf voorzieningen te treffen, komt niet de kwaliteitsdoelstelling in gevaar, maar bestaat wel de kans dat collectieve voorzieningen zoals rioolwaterzuiveringsinstallaties worden overgedimensioneerd.

Aan wie wordt een heffing opgelegd?

Milieuverontreiniging kan ontstaan bij het gebruik van productieprocessen, dan wel bij of na het gebruik van bepaalde producten. In het eerste geval wordt een heffing opgelegd aan de bedrijven die van deze produktiemethoden gebruik maken, in de beide laatste gevallen bestaan verschillende mogelijkheden. Een heffing opgelegd aan de gebruikers van de producten naar rato van de veroorzaakte verontreiniging, doet het meest recht aan het principe „de vervuiler betaalt”. Een heffing in het „afvalstadium” van het produkt kan echter ondoelmatig zijn. Een dergelijke heffing kan de gebruikers van de producten er namelijk toe brengen zich op ongeoor-

* Medewerker van de hoofdafdeling Milieustatistiek van het CBS.

** Tot voor kort medewerker aan dezelfde hoofdafdeling, thans werkzaam bij het Ministerie van CRM.

1) Deze geldstromen maken deel uit van de Statistiek Kosten en Financiering van het Milieubeheer, die thans in ontwikkeling is.

loofde wijze van het afval te ontdoen, ten einde de heffing te ontlopen. Om dit te voorkomen kan een heffing worden opgelegd aan de fabrikanten en importeurs van de produkten. Het kan zelfs noodzakelijk zijn een stimulans te creëren voor het op de juiste wijze inleveren van afval in de vorm van een vergoeding. Deze vergoedingen kunnen worden gefinancierd uit „produktheffingen”, zodat een statiegeld-principe ontstaat. Een tweede argument voor een „produktheffing” kan zijn, dat de kosten van inning en controle lager zijn dan bij heffingen die worden opgelegd aan de individuele vervuilers.

Een produktheffing is niet strijdig met het principe „de vervuiler betaalt”. De fabrikanten en importeurs van de produkten kunnen de heffingen in het algemeen immers doorberekenen in de prijzen ervan, zodat uiteindelijk toch de gebruikers betalen.

Oppervlaktewater

Afvalwater wordt afgevoerd via rioolstelsels. De gemeenten brengen de kosten hiervan in rekening aan de vervuilers door middel van het rioolrecht. De tarieven verschillen per gemeente. De opbrengsten zijn weergegeven in tabel 1.

Tabel 1. Opbrengst rioolrechten, in mln. gld.

1972.....	68,8
1973.....	91,5
1974.....	100,7
1975.....	126,7

Bron: CBS.

Sedert 1970 is de Wet Verontreiniging Oppervlaktewateren (WVO) in werking. Deze wet verbiedt om afvalstoffen, verontreinigende of schadelijke stoffen zonder vergunning in oppervlaktewateren te brengen met behulp van een werk.

Er kan door de beheerder van het oppervlaktewater waarop wordt afgevoerd ontheffing worden verleend, die eventueel weer aan voorschriften is gebonden. De beheerders kunnen heffingen instellen ter bestrijding van de kosten van maatregelen tot het tegengaan en het voorkomen van verontreiniging van oppervlaktewater.

In de WVO is wat betreft de rijkswateren het beheer van de kwaliteit van het oppervlaktewater opgedragen aan de minister van Verkeer en Waterstaat; de provincies dragen de zorg voor de overige wateren. De provincies hebben deze taak, met uitzondering van Groningen, Friesland en Utrecht, gedelegeerd aan waterschappen of aan speciaal opgerichte zuiveringschappen.

Het Rijk voert slechts een passief kwaliteitsbeheer. De actieve bestrijding van de waterverontreiniging geschiedt door de regionale beheersers, die rioolwaterzuiveringsinstallaties exploiteren. Er zijn nog een aantal gemeenten, die deze zuiveringsinstallaties in beheer hebben, doch deze zullen in het algemeen in de nabije toekomst aan de regionale organen worden overgedragen.

In de eerste jaren is alleen de verontreiniging met zuurstofbindende stoffen door de industrie en de huishoudens aan een heffing onderworpen. Later zijn bijna alle waterkwaliteitsbeheerders (echter niet het Rijk) ertoe overgegaan ook heffingen te leggen op de lozing van niet-zuurstofbindende stoffen, zoals zware metalen, geur- en smaakbedervende stoffen, eutrofiërende stoffen en zoutbelastende stoffen.

De WVO-heffing is een bestemmingsheffing; de hoogte van het tarief is afhankelijk van de kosten van de maatregelen. De rijkshheffingen worden in een gesloten vereveningsfonds gestort en zijn niet bestemd voor de exploitatie van eigen zuiveringsinstallaties. De opbrengst van de heffingen wordt besteed voor uitkeringen aan bedrijven en voor beheerders van zuiveringsinstallaties voor maatregelen ter bestrijding van de verontreiniging van rijkswateren (en soms van andere openbare wateren).

Vooraf in de eerste jaren na de inwerkingtreding van de WVO werd slechts een deel van de opbrengsten uitgekeerd. Deze fondsvorming was noodzakelijk, omdat in latere jaren als gevolg van geringere lozingen de heffingenopbrengst is verminderd, terwijl mag worden verwacht dat juist dan duurdere maatregelen moeten worden genomen. De uitkeringen tot 1983 zijn weergegeven in tabel 2.

Tabel 2. Uitkeringen en geplande uitkeringen uit het rijkshheffingenfonds aan de diverse openbare lichamen, in mln. gld.

	t/m 1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	Totaal
Waterschappen	144	70	71	54	70	70	146	625
Gemeenten	73	20	25	25	29	3	1	176
Bedrijven	27	28	12	2	-	-	-	69
Provincies	13	8	4	-	-	-	-	25
Totaal	257	126	112	81	99	73	147	895

Bron: Rijkswaterstaat.

De heffingen van de overige beheerders worden besteed aan rioolwaterzuiveringsinstallaties, persgemalen en leidingen, WVO-heffing door het Rijk (in verband met lozing op rijkswateren), metingen, laboratoria, innings- en administratiekosten en kosten van algemeen beheer. De kosten van deze maatregelen lopen door onder meer geografische verschillen, verschillen in de omvang van de installaties en verschillende fasering voor de verschillende beheerders uiteen. Als gevolg hiervan kunnen grote verschillen optreden in de hoogte en het verloop van de tarieven.

De bijdrage die de individuele vervuiler betaalt wordt behalve door het tarief ook bepaald door de mate waarin hij vervuiling teweeg brengt. Zoals gezegd is in eerste instantie alleen de verontreiniging met zuurstofbindende stoffen belast. Hierbij wordt de mate van vervuiling gebaseerd op de zuurstofbehoefte en uitgedrukt in inwonersequivalenten (i.e.) 2). Oorspronkelijk was de vervuilingswaarde per woning of klein bedrijf vastgesteld op 3,5 i.e., hetgeen later bijna overal verlaagd is tot 3 i.e. Voor alleenstaanden is de mogelijkheid geschapen om te worden aangeslagen voor 1 i.e., terwijl de norm voor een „klein bedrijf” is verlaagd van „minder dan 20 i.e.” naar „minder dan 10 i.e.”. De provincies Groningen, Friesland, Utrecht en Noord-Holland hebben voorts voorzieningen getroffen ten behoeve van groepen met lage inkomens.

De vervuiling door de industrie wordt hetzij door meting bepaald, hetzij aan de hand van afvalwatercoëfficiënten die zijn vastgesteld na bedrijfstakgewijze representatieve bemonstering. De mogelijkheid van vaststelling door meting impliceert dat de heffing (althans voor grote bedrijven) een regulerende bijwerking heeft. In veel gevallen is het immers mogelijk en goedkoper de heffing te ontwijken door interne maatregelen.

De mate van vervuiling met niet-zuurstofbindende stoffen wordt gebaseerd op het aantal gewichtseenheden dat per tijdseenheid in het oppervlaktewater wordt gebracht. De totaal geïnde bedragen zijn per categorie beheerder weergegeven in tabel 3.

Tabel 3. Opbrengst afvalwaterheffingen voor Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen op rekening- c.q. begrotingsbasis, in mln. gld.

	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Rijk	13,4	39,6	64,2	91,1	101,5 a)	100,0 b)	110,0 b)
Provincies	-	5,7	29,0	32,4	48,1 a)	62,7 c)	69,4 c)
Gemeenten	0,7	9,6 b)	29,1 b)	48,8 b)	49,4 b)	55,0 c)	60,0 c)
Waterschappen	34,6	76,2	122,0	170,0	216,3	311,7 b)	393,2 b)

a) Vermoedelijke beloopcijfers.

b) Begrotingscijfers.

c) Ramingen.

Bron: CBS.

2) Een i.e. is de gemiddelde lozing van zuurstofbindende stoffen door één inwoner per etmaal.

De bedragen in bovenstaande tabel mogen niet zonder meer worden opgeteld, omdat er onderlinge betalingen plaatsvinden. Het Rijk ontving in 1975 op transactiebasis ca. f. 68,4 mln. van openbare lichamen 3), terwijl de gemeenten in dat jaar ca. f. 1,5 mln. aan regionale waterkwaliteit-beheerders betaalden. Aangezien deze bedragen weer verhaald zijn op huishoudens en bedrijven, zijn zij in tabel 3 tweemaal geregistreerd. Het totale door huishoudens en bedrijven opgebrachte bedrag kan derhalve voor 1975 worden geschat op f. 345 mln.

In 1975 werd van het door provincies en zuiverende waterschappen geïnde bedrag 70% besteed aan de exploitatie van zuiveringstechnische werken.

Bovenstaand bedrag van f. 345 mln. is niet goed te splitsen naar huishoudens en bedrijven. Enerzijds worden kleine bedrijven tot huishoudens gerekend (naar schatting 5%), anderzijds ontbreken de benodigde gegevens. In tabel 4 wordt een uitsplitsing gegeven voor de zuiverende waterschappen. Voor de provincies is, zij het op kasbasis, een uitsplitsing gegeven in tabel 5.

Tabel 4. Opbrengst afvalwaterheffingen zuiverende waterschappen, in mln. gld.

	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Van:							
Huishoudens	19,6	37,9	61,5	92,2	120,8	178,4	238,1
Bedrijven	13,0	27,2	47,5	77,8	95,5	132,3	154,7
Gemeenten	2,0	1,9	—	—	—	—	—
Niet te splitsen	—	9,2	12,9	—	—	1,0	0,3
Totaal	34,6	76,2	122,0	170,0	216,3	311,7	393,2

Bron: CBS.

Tabel 5. Opbrengst afvalwaterheffingen provincies op kasbasis, in mln. gld.

	1972	1973	1974	1975
Van:				
Huishoudens	1,8	14,5	29,5	31,3
Bedrijven	1,6	3,5	6,5	11,2

Bron: CBS.

Ter vergelijking de totale vervuilingswaarde voor Nederland in 1974: huishoudens en kleine bedrijven vervuilden 14,9 mln. i.e., industrie, dienstverlening enz. 25,4 mln. i.e.

Lucht

Sedert 1972 gelden krachtens de Wet op de luchtverontreiniging bestemmingsheffingen. Omdat de luchtverontreiniging voor het grootste deel toegeschreven kan worden aan het verstoken van brandstoffen zijn deze als heffingsobject gekozen. De heffingen worden niet rechtstreeks bij de vervuilers geïnd (de gebruikers van de brandstoffen), maar bij de fabrikanten en de importeurs ervan. Het gevolg hiervan is, dat de vervuilers, afgezien van verminderd brandstofgebruik, geen mogelijkheid hebben de doorberekende heffing te ontgaan door zelf maatregelen te nemen tegen de vervuiling. Inning bij de gebruikers wordt in het algemeen niet doelmatig geacht, aangezien de kosten van inning en controle hoog zouden worden, terwijl bij de huidige lage tarieven de regulerende bijwerking gering zou zijn.

Voor de uitvoering van de inning van de heffing is aansluiting gezocht bij de bestaande fiscale perceptiestructuur. De heffingen op oliën zijn gekoppeld aan accijnzen en worden daarom geïnd door de belastingdienst. De heffingen op steenkool en op eigen gebruik van raffinaderijen, Hoogovens, petrochemie e.d., worden (per kwartaal) geïnd door het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

In tabel 6 zijn de tarieven vermeld, in tabel 7 de ontvangsten en in tabel 8 de uitgaven. Bij de tabellen moet worden bedacht

dat ook de provincies uitgaven en ontvangsten hebben, nl. de kosten van vergunningverlening, waarvoor zij leges in rekening brengen.

Tabel 6. Tarieven heffingen luchtverontreiniging per eenheid

Brandstofsoort	Eenheid	per	per
		1-7-1972	1-2-1974
		gld.	
Lichte olie	hl.	0,30	0,59
Halfzware olie	hl.	0,05	0,10
Gasolie	hl.	0,05	0,10
Zware stookolie	1.000 kg.	0,55	1,08
Vloeibare brandstof a)	1.000 kg.	0,55	1,08
Steenkool	1.000 kg.	0,40	0,79
Gas	giga joule	0,0043	0,0084
Gasvormige brandstof a)	giga joule	0,0043	0,0084

Bron: Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

a) Binnen raffinaderijen verstoekt.

Tabel 7. Opbrengst heffingen luchtverontreiniging op rekeningbasis in mln. gld.

	1972	1973	1974	1975	1976	1977 a)	1978 a)
Lichte olie			25,9	26,9	29,2	32,8	33,8
Halfzware olie			0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Gasolie en lichte stookolie	7,6	20,4	3,9	5,4	5,3	5,4	5,4
Zware stookolie en andere minerale oliën			1,9	1,7	2,1	1,9	2,0
Steenkool	0,3	0,4	0,9	-0,1 b)	1,0	1,3	1,9
Gas	1,9	5,7	11,1	11,9	12,6	12,9	14,0
Vloeibare brandstof c)	0,6	1,4	2,7	2,4	2,7	2,6	2,7
Gasvormige brandstof c)	0,2	0,5	0,9	0,7	1,0	0,9	0,9
Totaal	10,6	28,4	47,9	49,5	54,5	58,4	61,3

a) Vermoedelijk beloop.

b) Restitutie.

c) Binnen raffinaderijen verstoekt.

Bron: Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

Tabel 8. Besteding heffingen luchtverontreiniging in mln. gld.

	Voorfinanciering 1967 t. m. 1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977 a)
Schadevergoeding bedrijven	—	—	—	—	0,1	1,2	—
Fonds Luchtverontreiniging	—	0,1	1,1	—	—	—	—
Bijdragen aan provincies	—	0,8	5,4	10,4	11,6	14,2	17,5
Landelijk meetnet	6,4	9,7	11,1	8,3	6,6	13,6	12,6
Ontwikkeling schone technologie en beleidsonderbouwend onderzoek	3,5	1,2	1,8	2,9	2,7	3,5	6,6
Emissieregistratie	—	—	—	2,3	4,9	6,2	6,0
Uitvoering wet centrale overheid (personeelskosten enz.)	1,3	1,9	2,7	4,8	6,7	8,0	9,0
Sanering Rijnmond	—	—	—	0,1	0,5	0,4	0,4
Subsidies krachtens art. 65 WLW	—	—	—	—	0,8	0,2	0,4
Totaal	11,2	13,7	22,1	28,8	33,9	47,3	52,5

Bron: Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

a) Vermoedelijk beloop.

Het belangrijkste deel van de heffingen zal voorlopig worden opgeëist door de bijdrage aan de provincies voor de kosten van het ambtelijk apparaat voor vergunningverlening en controle, voor het Fonds voor onverhaalbare schade en voor het nationale meetnet (tabel 8). Voorzieningen voor collectieve zuivering zijn in het geval van luchtverontreiniging (nog) niet mogelijk.

De in tabel 8 vermelde schadevergoedingen kunnen worden uitgekeerd aan bedrijven die zich geplaagd zien voor hoge kosten als gevolg van verplichtingen, die hen bij de vergunningverlening door Gedeputeerde Staten worden opgelegd. Het (schade)fonds luchtverontreiniging is opgericht voor een regeling van de vergoeding van schade door luchtverontreini-

3) Opgave Ministerie van Verkeer en Waterstaat.

ging welke niet op de veroorzakers kan worden verhaald en redelijkerwijs evenmin ten laste kan worden gerekend van degene die de schade heeft geleden. Het fonds is in principe bedoeld als supplementaire voorziening. In 1975 is een bedrag van bijna f. 11.000 uitgekeerd, in voorgaande jaren niets. Onder de bijdragen aan provincies is een bijzondere bijdrage voor Zuid-Holland begrepen voor de uitvoering van taken in het kader van de sanering van het Rijnmondgebied. De laatste post, subsidies ex art. 65, betreft uitkeringen ten behoeve van het voorkomen van luchtverontreiniging uit andere hoofde dan wijziging in de vergunningsvoorwaarden, bijvoorbeeld gefixeerde bedragen voor glastuinders voor overschakeling van olie op aardgas.

Afvalstoffen

Gemeenten verhalen de kosten voor het verwijderen van huisvuil en (een deel van het) bedrijfsafval op de vervuilers door middel van reinigingsrechten. Hier is dus in feite sprake van een bestemmingsheffing. De tarieven verschillen per gemeente. De opbrengsten zijn weergegeven in tabel 9.

Tabel 9. Opbrengst reinigingsrechten in mln. gld.

1972.....	124,5
1973.....	156,8
1974.....	192,0
1975.....	219,8

Bron: CBS.

Bij het bestaande systeem moet de gemeente in principe bewijzen, dat de aangeslagene daadwerkelijk gebruik maakt van de geboden diensten. De in 1977 aangenomen Afvalstoffenwet biedt de gemeenten de mogelijkheid in plaats hiervan een gemeentelijke reinigingsbelasting in te voeren, die aan iedere bewoner binnen het verwerkingsgebied kan worden opgelegd. Voorts wordt in de wet aangegeven dat de gemeenten maatregelen ter vermindering van de hoeveelheid afval dienen te bekostigen uit de opbrengst van de reinigingsrechten c.q. -belasting.

De afvalstoffenwet voorziet daarnaast in nieuwe mogelijkheden om heffingen in te stellen. In de eerste plaats kan het Rijk produktheffingen opleggen met een bestemmingskarakter. Deze heffingen kunnen gelegd worden op produkten, die na het gebruik waarvoor zij bestemd zijn apart worden verwerkt, dan wel waarvoor een apart (provinciaal) verwijderingsplan aanwezig is. In eerste instantie gaan de gedachten hierbij uit naar een autowrakkenheffing. Het tarief van deze heffingen wordt bepaald door de kosten van de door de overheid te nemen maatregelen.

In de tweede plaats kan het Rijk regulerende produktheffingen instellen ten einde daarmee het ontstaan van afvalstoffen tegen te gaan of het hergebruik ervan te bevorderen. Deze heffingen kunnen gelegd worden op goederen, die na het gebruik waarvoor zij bestemd zijn in belangrijke mate bijdragen aan het afvalprobleem. De opbrengst wordt besteed aan maatregelen die vervanging van deze goederen door minder milieubelastende goederen bevorderen.

Ten slotte zullen door het Rijk vergunningenheffingen worden ingesteld ter financiering van de overige kosten ter beperking van de belasting van het milieu door afvalstoffen. Dit zijn vooral de kosten van uitvoering van de wet door het Rijk en de provincies. De vergunningenheffing is een bestemmingsheffing die, gezien het te verwachten lage tarief, waarschijnlijk weinig regulerend zal werken.

Chemische afvalstoffen en afgewerkte olie

Op grond van de in 1976 aangenomen Wet Chemische Afvalstoffen zullen heffingen worden ingesteld voor minerale

smeer- en systeemolie en chemische afvalstoffen. De heffing voor minerale smeer- en systeemolie is volgens het betreffende ontwerp-Heffingenbesluit (1977) een bestemmingsheffing ter financiering van de kosten die de overheid maakt in het kader van de verwijdering van afgewerkte olie (toezicht, registratie, vergunningverlening, adviescommissie, onderzoek- en ontwikkelingswerk, schadevergoedingen). Deze kosten worden geraamd op f. 2,75 mln. per jaar (op basis van het loon- en prijspeil van 1976).

De heffing is verschuldigd door fabrikanten en importeurs van verse smeer- en systeemolie (produktstadium). Gezien de totale hoeveelheid in Nederland op de markt gebrachte smeer- en systeemolie (± 200.000 ton) en de totale benodigde opbrengst, is het tarief voorlopig vastgesteld op f. 1,50 per hectoliter. Voor mengsels die minder dan 70 gewichtsprocenten minerale smeer- of systeemolie bevatten is het tarief evenwel bepaald op f. 0,015 per volumepercent per hectoliter.

Heffingen op chemische afvalstoffen zijn blijkens het betreffende besluit eveneens bestemmingsheffingen ter financiering van de kosten die de overheid maakt voor uitvoering van de wet (registratie, vergunningverlening, ontheffingverlening, toezicht), voor schadevergoedingen en voor maatregelen in het belang van een doelmatige verwijdering van chemische afvalstoffen of gericht op de beperking van het ontstaan ervan (subsidies, onderzoek- en ontwikkelingswerk). Deze kosten worden geraamd op f. 4,4 mln. per jaar (op basis van een loon- en prijspeil van 1977). De heffing is verschuldigd door de houders van een vergunning voor het verwerken en het bewaren van chemische afvalstoffen en door de houders van ontheffingen voor het afgeven, het op of in de bodem brengen en het in zee lozen van chemische afvalstoffen. Een uitzondering is echter gemaakt voor inzameldiensten die minder dan 3.000 kg. bewaren om het in een later stadium af te voeren naar een verwerker, en voor degenen die afval bewaren alvorens het te verwerken of te lozen. De tarieven per 1.000 kg. zijn voorlopig vastgesteld op f. 6,25 voor het verwerken, f. 1,50 per kwartaal voor het bewaren, f. 6,25 voor het afgeven, f. 12,50 voor het op of in de bodem brengen, f. 1 voor het in zee lozen.

Maatstaf is derhalve de gewichtshoeveelheid, terwijl onderscheid is gemaakt naar verwijderingsmethode. Er zijn nog onvoldoende gegevens beschikbaar om de schadelijkheid van de verschillende categorieën chemische afvalstoffen onderscheiden naar verwijderingsmethode tot uitdrukking te brengen in de hoogte van de heffing.

Ten slotte biedt de wet de mogelijkheid om degenen die bepaalde chemische processen toepassen aan een heffing te onderwerpen, maar daar is vooralsnog geen gebruik van gemaakt.

Geluid

De ontwerp-Wet Geluidhinder (1975) voorziet in twee soorten heffingen. In de eerste plaats kunnen regulerende heffingen worden ingesteld met als doel het voorkomen of het beperken van geluidshinder door toestellen (w.o. motorvoertuigen). Heffingsobjecten zijn lawaaiproducerende toestellen die behoren tot bij algemene maatregel van bestuur aangewezen categorieën. De hoogte van de heffing is gebaseerd op het geluidsvermogen en/of de duur van de geluidsproductie en zo nodig op de hoedanigheid van het geluid. Uit de opbrengst van deze heffingen worden onderzoek en ontwikkeling van geluidarmere toestellen gefinancierd.

Voorts worden bestemmingsheffingen geïntroduceerd ter financiering van de schadevergoedingen die het Rijk toekent aan bedrijven (deze heffing wordt opgelegd aan lawaaiproducerende bedrijven), ter financiering van de bijdragen van het Rijk in de saneringskosten van industrie- en verkeerslawaaai (heffingsobjecten zijn lawaaiproducerende bedrijven, motorvoertuigen en bromfietsen), en voor de kosten die de overheid

maakt voor de uitvoering van de wet en voor speciale maatregelen gericht op het voorkomen of beperken van geluidshinder (heffingsobject: lawaaiproducerende bedrijven en toestellen).

Provincies en andere openbare lichamen kunnen uit de opbrengst van de laatstgenoemde heffing een bijdrage ontvangen in de kosten van maatregelen die zij speciaal ter voorkoming of beperking van geluidshinder hebben getroffen. In het Indicatief Meerjarenprogramma Geluidshinder zullen jaarlijkse ramingen worden gepresenteerd van de uitgaven en de inkomsten van deze bestemmingsheffingen voor de eerstvolgende vijf jaar. Voorlopig worden de in totaal benodigde uitgaven voor lawaaibestrijding (incl. vliegtuiglawaaai) geschat op f. 2,5 mrd., uitgaande van een saneringsperiode van 10 jaar.

Vliegtuiglawaaai wordt niet geregeld in de Wet Geluidshinder, maar in de Luchtvaartwet. De wijziging die deze wet daartoe heeft ondergaan (dit jaar aangenomen), wordt wel aangeduid als de „Wet Zonering Luchthavens”. Ter financiering van de maatregelen in de geluidszones rond een vliegveld worden bestemmingsheffingen opgelegd aan de exploitanten van burgerlijke vliegtuigen die op het vliegveld landen of ervan opstijgen. De kosten van de maatregelen hebben betrekking op het aanbrengen van geluidswerende voorzieningen en bij zeer hoge geluidsbelasting op schadevergoeding voor onteigening.

Grondwater

Ook in de ontwerp-Grondwaterwet (1977) zijn heffingsbepalingen opgenomen. In de eerste plaats krijgen provinciale staten de bevoegdheid een bestemmingsheffing in te stellen ter financiering van provinciale uitgaven in het kader van de wet. Deze uitgaven vloeien voort uit onderzoek naar de uitbreidingsmogelijkheden voor grondwaterwinning en infiltratie in het kader van een provinciaal beleidsplan en uit door de provincie te betalen schadevergoedingen, voor zover die niet op de veroorzakers van de schade te verhalen zijn. Elke installatie voor grondwateronttrekking wordt aan deze heffing onderworpen, en wel naar rato van de onttrokken hoeveelheid grondwater.

Voorts heeft de Tweede Kamer bij amendement een regulerende heffing toegevoegd die ten doel heeft zorgvuldig gebruik van het grondwater te bevorderen. Het tarief is gelijk aan het kostenverschil tussen leidingwater en grondwater in een bepaald gebied. Aan deze heffing worden alleen particulieren die grondwater onttrekken onderworpen. De regering overweegt deze regeling zo te wijzigen, dat het tarief lager wordt, opdat het kostenverschil tussen leidingwater en grondwater wel verminderd maar niet weggenomen wordt.

Bert Plooy
Erik Spaik

Vacatures

Functie: Blz.:

ESB van 25 oktober

Academicus met onderzoekervaring voor het verrichten, het coördineren en het stimuleren van planologisch onderzoek in het bijzonder t.b.v. de ruimtelijke ordening in Nederland voor het Planologisch Studiecentrum TNO te Delft	1084
Regionaal econoom voor de sector Economisch Onderzoek van de afdeling Economische Zaken der Gemeentesecretarie van de Gemeente 's-Gravenhage	1094
Wetenschappelijk medewerk(st)er t.b.v. de vakgroep algemene leer en geschiedenis van de economie aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg	1103
Econometrist of wiskundige als hoofd van de afdeling Informatica van het Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid te Amsterdam	1104
Medewerker beleidscoördinatie (mnl./vrl.) t.b.v. het Directoraat-Generaal van het Verkeer (DGV) Staf-bureau Coördinatie NS-Zaken, Sectie Accountancy voor het Ministerie van Verkeer en Waterstaat	III
Hoofd afdeling organisatie (mnl./vrl.) t.b.v. de Directie Organisatie Rechtspleging en Rechtshulp voor het Ministerie van Justitie	III
Hoofd afdeling Financiële en Beheerszaken (mnl./vrl.) t.b.v. de Directie Organisatie Rechtspleging en Rechtshulp, Hoofdafdeling Algemene Rechtshulp voor het Ministerie van Justitie	III

ESB van 1 november

Twee stafmedewerkers voor de Activiteitengroep Ontwikkeling Bedrijfsleven van het Verbond van Nederlandse Ondernemingen te Den Haag	1112
Econoom of econometrist (m/v) t.b.v. de vakgroep econometrie en wiskundige economie van de Universiteit van Amsterdam	1129
Medewerker van de afdeling Algemene Economische Aangelegenheden voor de Landinrichtingsdienst van het Ministerie van Landbouw en Visserij te Utrecht	1132

Functie: Blz.:

Hoofd projectgroep prestatiebegroting (mnl./vrl.) t.b.v. de Directie Financiën van het Ministerie van Economische Zaken	1132
Economisch medewerk(st)er t.b.v. de afdeling Financiën en Economische Zaken van de Gemeente Purmerend	II
Professor in development economics voor The Institute of Social Studies te Den Haag	III
Wetenschappelijk onderzoeker (m/v) bij de faculteit der Economische Wetenschappen, Vakgroep Economische Geschiedenis van de Erasmus Universiteit Rotterdam	III

ESB van 8 november 1978

Medewerker voor regionaal-economisch onderzoek voor de Stichting Economisch Technologisch Instituut voor de Provincie Gelderland te Arnhem	1143
Medewerker economische zaken voor het Provinciaal Bestuur van Limburg te Maastricht	1150
Wiskundige statisticus (m/v) t.b.v. het Bureau voor Onderzoek en Statistiek van de Gemeente Rotterdam	1156
Wetenschappelijk medewerker bedrijfseconomie (m/v) bij de Vakgroep Economie en Openbare Financiën van de Juridische Faculteit aan de Rijksuniversiteit Groningen	II
Wetenschappelijk medewerker bij de Sectie Prijs-theorie van de Vakgroep Algemene Economie aan de Rijksuniversiteit Groningen	II
Wetenschappelijk medewerker (m/v) bij de Vakgroep Sociale en Economische Geografie (taakgroep Economische Geografie) van de Subfaculteit der Geografie aan de Rijksuniversiteit Groningen	II
Econoom/econometrist voor de sectie Econometrie en Statistiek van de afdeling Controlling bij Het Sociaal Fonds Bouwnijverheid te Amsterdam	III
Directeur operationele zaken voor het Bankierskantoor Staal en Co NV te Den Haag	IV

Gas uit Algerije: waarom niet per pijpleiding?

Inleiding

Eind juni 1977 hebben de Nederlandse Gasunie en een tweetal Westduitse ondernemingen een contract afgesloten met de Algerijnse staatsmaatschappij Sonatrach voor de aankoop van 8 mrd. kubieke meter Algerijns aardgas per jaar voor de periode 1985 tot 2005. De helft van deze hoeveelheid is bestemd voor Nederland, zodat de totale hoeveelheid gas die aan Nederland zal worden geleverd ongeveer 80 mrd. kubieke meter is. Het is de bedoeling om het gas aan te voeren in vloeibare vorm, d.w.z. als LNG (liquefied natural gas). Op 31 oktober heeft de Tweede Kamer besloten de Eemshaven als aanlandingsplaats voor het LNG te kiezen.

In principe zou het ook mogelijk zijn om het gas per pijpleiding aan te voeren. Bij transport van aardgas van Algerije naar West-Europa was men tot voor kort aangewezen op transport per LNG-tanker, maar sinds enige tijd wordt een pijpleiding via Tunesië en Sicilië door de Middellandse Zee realiseerbaar geacht. Daarom heeft de Italiaanse staatsoliemaatschappij ENI besloten om het door haar gecontracteerde Algerijnse gas per pijpleiding aan te voeren. In de eerste plaats speelt daarbij een belangrijke rol dat het aanleggen van pijpleidingen gemakkelijker is dan het bouwen van fabrieken om gas vloeibaar of gasvormig te maken. In de tweede plaats zijn pijpleidingen 24 uur per dag te gebruiken en is opslag dus niet nodig. Bovendien geeft een pijpleiding volgens de ENI een vaste band tussen koper en verkoper, waardoor beiden zich ervan bewust zullen zijn dat ze afhankelijk van elkaar zijn.

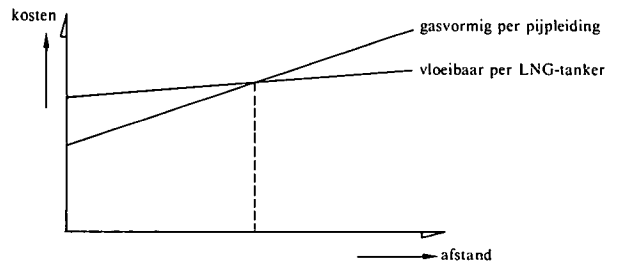
In de Nederlandse situatie ligt een pijpleiding niet zo erg voor de hand. Het afgesloten contract met Algerije is een LNG-contract, wat inhoudt dat het zou moeten worden omgezet in een pijpleidingcontract. Dit zou het voor Algerije mogelijk maken om de oorspronkelijk overeengekomen gasprijs op te drijven. Verder wordt aanvoer per pijpleiding over grotere afstanden steeds minder concurrerend met LNG-transport.

Desondanks is het zinvol om beide mogelijkheden tegen elkaar af te wegen, omdat de aanvoer van LNG een aantal risico's met zich brengt. In het meest ernstige geval zouden bij een explosie van een gaswolk ten gevolge van aanvaring of stranding van een LNG-tanker vele slachtoffers kunnen vallen. Deze risico's kunnen bij aanvoer per pijpleiding worden vermeden. In het hierna volgende is daarom een poging gedaan om de kosten van beide alternatieven onder verschillende omstandigheden te vergelijken.

Investerings- en exploitatiekosten

Bij een afweging van de kosten van de twee alternatie-

ven blijkt er een groot verschil in kostenstructuur te bestaan. Pijpleidingstransport brengt hoge investeringskosten met zich mee, maar relatief lage exploitatiekosten. De kosten van aanvoer, d.w.z. de totale kosten per kubieke meter gas exclusief de inkoopwaarde die Sonatrach hanteert, zijn sterk afhankelijk van de transportafstand. Voor de opbouw van een LNG-keten zijn eveneens hoge investeringen noodzakelijk: liquefactie-installaties om het gas vloeibaar te maken, LNG-tankers om het vloeibare gas te vervoeren en een LNG-terminal om het vloeibare gas op te slaan en voor gebruik weer in gasvorm om te zetten. De exploitatiekosten zijn hoger dan bij een pijpleiding. De kosten per kubieke meter nemen echter bij grotere transportafstanden niet zo sterk toe als bij pijpleidingstransport. Het verschil in kostenstructuur wordt duidelijk uit onderstaande figuur:

Het is dan ook natuurlijk de vraag waar zich in een concrete situatie het snijpunt van de theoretische kostenlijnen bevindt. Toen de Italiaanse maatschappij ENI een keuze moest maken tussen aanvoer van Algerijns gas per pijpleiding of met LNG-tankers, is een vergelijking gemaakt tussen de investeringskosten. De Nederlandse regering heeft deze kostenvergelijking overgenomen om ook een vergelijking voor de Nederlandse situatie mogelijk te maken. Hierbij is uitgegaan van een hoeveelheid van 12 mrd. m³ aardgas per jaar, d.w.z. veel meer dan de door de Gasunie gecontracteerde hoeveelheid. Onrealistisch is deze voorstelling evenwel niet, daar de totale aan Nederland en West-Duitsland te leveren hoeveelheid 8 mrd. m³ per jaar is en daar de Gasunie pogingen doet om extra gas uit Algerije te betrekken. Het enige verschil in de investeringskosten t.o.v. de Italiaanse situatie vormen de extra investeringen in een pijpleiding van Noord-Italië naar Nederland.

Uit de cijferopstelling in tabel 1 volgt dat de investeringskosten van een pijpleiding aanzienlijk hoger uitvallen dan die van een LNG-keten. Beslissend voor de afweging van beide alternatieven zijn echter de kosten per kubieke meter aangevoerd gas (zie tabel 2).

Tabel 1. Investeringskosten LNG-transport versus pijpleidingtransport, in mln. dollars, prijsbasis 1977

	LNG	Pijpleiding
Pijpleiding naar Algerijnse kust	350	
Liquefactiefabriek	1.200	
Zes tankers van 125.000 kubieke meter	750	
2.500 km pijpleiding van het Algerijnse gasveld via Tunesië en Sicilië naar Noord-Italië		3000
1.000 km pijpleiding van Noord-Italië naar Nederland		800
Totaal	2.530	3.800

Tabel 2. Kosten LNG-transport versus pijpleidingtransport, ct/m³, prijsbasis 1977

	LNG	Pijpleiding
Pijpleiding in Noord-Afrika	2,4	
Liquefactie, zeetransport en aanlanding in Noord-Afrika	10,5	
Pijpleiding in Noord-Afrika en van Zuid-Italië naar Rome		8,6
Zeeleiding		3,8
Pijpleiding van Rome naar Noord-Italië		1,4
Verder land-/zeevervoer naar Nederland	1,8	4,0
Totaal	14,7	17,8

Duidelijk is dat de aanvoer per pijpleiding naar Nederland ongeveer 3 ct/m³ duurder zou zijn dan aanvoer per LNG-tanker. De hier gepresenteerde kostenvergelijking kan echter op een aantal punten worden genuanceerd.

Enige varianten

In een eerste variant kunnen de kosten bij LNG-transport worden uitgesplitst naar een drietal aanlandingsplaatsen, nl. de Maasvlakte, de Eemshaven of een eiland of dam in de buurt van de Maasvlakte. Een tweede variant kan worden ontwikkeld, door in plaats van de normale vaarroute door het Engelse Kanaal uit te gaan van een vaarroute om Engeland en Ierland heen. Ten slotte kan nog een derde variant worden ingevoerd, waarbij in plaats van de verschepingsplaats Arzew de meer oostelijk gelegen plaats Skikda in Algerije wordt gekozen.

Wat betreft de eerste variant kan het volgende worden opgemerkt. Men mag aannemen dat de kosten bij LNG-transport, zoals vermeld in tabel 2, betrekking hebben op de goedkoopste aanlandingsplaats in Nederland, nl. de Maasvlakte. Blijkens antwoorden van de regering op kamervragen zou de Eemshaven 0,5 à 0,6 ct/kubieke meter duurder zijn dan de Maasvlakte 1). Aanlanding op een eiland of dam voor de kust van Hoek van Holland zou een extra investering van ca. f 1.100 mln. vergen t.o.v. de Maasvlakte 2). Wanneer deze extra investeringskosten zouden worden doorberekend in de kosten per kubieke meter, zou dat een kostenverhoging van 1,9 ct/m³ betekenen 3).

Gezien de niet onaanzienlijke risico's verbonden aan het varen met LNG-tankers in het drukbevaren Engelse Kanaal is het niet denkbeeldig dat LNG-tankers in de toekomst alleen nog maar om Engeland en Ierland mogen varen. Deze hypothese vormt de grondslag van variant 2. Een dergelijke vaarroute zou echter 50% langer zijn dan de route via het Kanaal 4). Dit heeft een tweetal consequenties voor de kosten van het LNG-transport. In de eerste plaats zouden er een of twee extra tankers moeten worden ingezet om dezelfde hoeveelheid gas te kunnen aanvoeren. Bij een snelheid van 20 knopen wordt de vaartijd van Algerije naar Nederland namelijk met anderhalve dag verlengd. Dit impliceert een extra investering van \$ 125 à 250 mln., hetgeen correspondeert met een kostenverhoging van 0,5 à 1 ct/m³. In de tweede plaats zullen de vaarkosten

met ongeveer 1,5 ct/m³ toenemen. De extra vaarkosten naar de Eemshaven, die in variant 1 ongeveer 0,3 ct van de totale verhoging van 0,5 à 0,6 ct/m³ uitmaken, vervallen in variant 2, omdat beide lokaties in dit geval ongeveer even ver van Algerije verwijderd zijn.

Bij variant 3 is uitgegaan van de oorspronkelijke geplande verschepingsplaats Skikda, die zoveel oostelijker ligt dan Arzew, dat de vaarroute er met ongeveer 600 kilometer door zou worden verlengd. Welke van de twee mogelijke verschepingsplaatsen door de Algerijnen zal worden gekozen, is op dit moment nog niet zeker. Omgerekend in de vaarkosten betekent deze langere vaarroute een kostenverhoging van ongeveer 0,6 ct/m³. We nemen aan dat het aantal tankers voor beide verschepingsplaatsen gelijk is. Dit hangt samen met het feit dat de vaartijd voor een belangrijk deel bestaat uit de tijdrovende manoeuvres bij het vertrek en bij het afmeren.

We kunnen nu de invloed van de verschillende aannames op de kosten per kubieke meter weergeven (zie tabel 3).

Tabel 3. Kosten LNG-transport versus pijpleidingtransport, in ct/m³, prijsbasis 1977

	LNG			Pijpleiding
	Maasvlakte	Eemshaven	eiland of dam	
Variant 1	14,7	15,2 à 15,3	16,6	17,8
Variant 2	16,7 à 17,2	16,9 à 17,5	18,6 à 19,1	17,8
Variant 3	15,3	15,8 à 15,9	17,2	17,8

De tabel laat zien dat de kosten van pijpleidingtransport bij de varianten 1 en 3 ongeveer 2 à 2,5 ct/m³ hoger zijn dan aanvoer met LNG-tankers en aanlanding in de Eemshaven. Echter, indien de vaarroute om Engeland en Ierland zou moeten worden gekozen, zou het kostenverschil nog maar ongeveer 0,5 à 1 ct/m³ bedragen.

Betekent dit nu dat pijpleidingtransport voor Nederland altijd duurder is? Dat is beslist niet zeker. Bij pijpleidingtransport is nog een zekere kostenbesparing denkbaar. Momenteel voert Nederland gas uit naar Italië en wel ongeveer 6 mrd. m³ per jaar. Indien Italië bereid zou zijn Algerijns gas te accepteren i.p.v. Nederlands gas, zou het Nederlandse gas in de bodem kunnen blijven en zou Italië vanaf 1985 Algerijns gas krijgen. In dat geval kan de bestaande pijpleiding van Nederland naar Italië worden omgebouwd voor aanvoer van de rest van het Algerijnse gas. Uiteraard zou Italië het Algerijnse gas tegen dezelfde prijs moeten krijgen die het nu betaalt voor het Nederlandse gas. Tot 1994 zou op deze wijze gebruik kunnen worden gemaakt van de bestaande pijpleiding van Nederland naar Italië om het resterende Algerijnse gas aan te voeren. Pas daarna zou i.v.m. het aflopen van het contract met Italië extra transportcapaciteit beschikbaar moeten zijn om het volledige quantum van 12 mrd. m³ per jaar te kunnen aanvoeren. Al met al zou een dergelijke uitruil naar schatting een besparing van 1 à 2 ct/m³ kunnen betekenen.

Concluderend kunnen we stellen, dat er verschillende situaties denkbaar zijn waarin pijpleidingtransport niet of nauwelijks duurder zou uitvallen dan aanvoer met LNG-tankers en aanlanding in de Eemshaven. Gezien de risico's van LNG zou een zorgvuldiger afweging van beide alternatieven zeker op zijn plaats zijn geweest.

Paul Lako

1) Tweede Kamer, zitting 1977-1978, 14 626, nr. 9, blz. 23.
 2) Idem, nr. 9, blz. 21 en 22.
 3) Idem, nr. 8, blz. 1.
 4) Idem, nr. 9, blz. 27.

belang, want daaruit kan worden opgemaakt welk kapitaal-aanbod met bijbehorende biedkoersen onbevredigd is gebleven. Zou de aanbodcurve een steil verloop hebben, dan zou dat wijzen op een relatief gering aanbod, misschien omdat de alternatieve beleggingsmogelijkheden ruim en aantrekkelijker zijn. Bij betrekkelijk weinig alternatieve mogelijkheden, die voor de beleggers dezelfde betekenis hebben als het substitutie-element voor de consument, zal de aanbodcurve een meer geleidelijke daling kunnen vertonen. Een geleidelijke daling ondanks het feit dat er voldoende alternatieven aanwezig moeten worden geacht, kan een indicatie zijn voor de elasticiteit van het kapitaal-aanbod.

Uit het al dan niet regelmatige verloop van de kromme zou kunnen worden afgelezen of en in hoeverre de kapitaal-aanbieders homogeen zijn. Aan te nemen valt dat het werkelijke verloop eerder onregelmatig dan regelmatig zal zijn, omdat de

positie van de particuliere belegger door fiscale factoren sterk afwijkt van die van de institutionele belegger. Uit een vergelijking van aanbodcurves, behorende bij achtereenvolgende tenderleningen, zouden wellicht ook veranderingen kunnen blijken, die het inzicht in de kapitaalmarktverhoudingen bevorderen.

Het goed functioneren van een markt is mede afhankelijk van en gebaat bij haar doorzichtigheid. Daartoe zou door het bekend maken van het inschrijvingsresultaat van tenderleningen door de staat in niet onaanzienlijke mate kunnen worden bijgedragen. Door dit niet te doen wekt het Ministerie van Financiën de indruk het verkregen inzicht voor zich zelf te willen houden.

L. Piller

Detailhandelsgroep Ahold b.v. omvat de winkelvormen Albert Heijn, Simon, Toko, Miro, Jobby, Nettomarkt, Etos, Alberto en daarnaast Distributiecentra en Centrale Slagerijen.

Ten behoeve van Administratie, Electronische Gegevensverwerking, Dienst Onroerende Goederen, Dienst Technische Projecten en Stafdiensten zoeken wij een

controller

Zijn taak: Het economisch begeleiden van bovengenoemde diensten. Hij draagt zorg voor het opstellen van begrotingen, analyseert resultaten, doet bedrijfseconomisch onderzoek, initieert bijsturingen in het beleid. Consolidatiewerkzaamheden voor de gehele Detailhandelsgroep behoren ook tot zijn werkterrein.

De controller rapporteert rechtstreeks aan de Algemeen Stafdirecteur.

Voor deze uitermate belangrijke functie zoeken wij kandidaten met een voltooide universitaire opleiding bedrijfseconomie. Onze voorkeur gaat uit naar degenen met een voortgezette opleiding met accountants-achtergrond.

Ten minste 5 jaar bedrijfservaring en ervaring met geautomatiseerde administratieve systemen zijn noodzakelijk.

Het spreekt vanzelf dat de arbeidsvoorwaarden adequaat zijn.

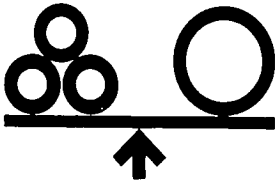
Van kandidaten wordt bereidheid verwacht tot medewerking aan een bedrijfspsychologisch onderzoek. Het resultaat hiervan wordt – zo mogelijk direct na afloop – door de psycholoog met de sollicitant besproken. Rapport zal slechts worden uitgebracht na toestemming van de kandidaat.

Bel of schrijf de heer W.J. Bleys voor meer bijzonderheden of een persoonlijk gesprek.

Detailhandelsgroep Ahold b.v., Afd. Personeelszaken,
Kamer 1124, Ankersmidplein 2, 1506 CK Zaandam.
Tel.: 075-592798.

Detailhandelsgroep Ahold b.v.

De dollar, vallen en opstaan

DRS. J.A. VAN DEN BOSCH
DRS. C.J. DE KONING*

De val van de Amerikaanse dollar en zijn herstel in begin november halen de laatste tijd weer regelmatig de voorpagina's van kranten en tijdschriften. Gezien het belang van de dollar in de internationale handels- en beleggingsactiviteiten en de snelheid waarmee de koersfluctuaties zich voltrekken, is dit niet verbazingwekkend. In dit artikel willen wij een aantal ontwikkelingen aanstippen die tot het recente koersverloop van de Amerikaanse munt op de valutamarkten aanleiding hebben gegeven, respectievelijk ermee samenhangen.

Oorzaken van de dollardepreciatie

Zoals voor elke munt geldt ook voor de dollar dat het aanhouden ervan als ruil- en opotmiddel slechts aantrekkelijk blijft zolang er een zeker vertrouwen is in zijn stabiliteit ten opzichte van de overige valuta's, en dan met name ten opzichte van de Duitse mark, de Japanse yen en de Zwitserse frank. Dit vertrouwen is voor een belangrijk deel gebaseerd op de feitelijke economische ontwikkelingen, maar tevens, en dat blijkt op de valutamarkten een steeds grotere plaats te gaan innemen, op de verwachte economische gang van zaken en op de houding van de monetaire autoriteiten inzake het wisselkoersverloop. Een verdiscontering van de toekomst dus.

Door het ontstane pessimisme ten aanzien van de Amerikaanse inflatie, gecombineerd met de verslechterde energiebalans, was het disconto bij de dollar dat de toekomstige ontwikkelingen op eisten ten koste van de huidige situatie zeer groot geworden. Welk een omvang een dergelijk disconto aanneemt is moeilijk aan te geven, aangezien de valutamarkt nu eenmaal geen onderscheid maakt tussen een koers op basis van de huidige situatie en een koers op basis van toekomstverwachtingen. Bij de bepaling van de contante koers worden de toekomstverwachtingen al verwerkt. Ook de termijnkoers van een valuta geeft een slechte indicatie, omdat deze in het algemeen meer op internationale rentever schillen is gericht dan op verwachte macro-economische en politieke ontwikkelingen.

Het pessimisme dat in de loop van 1977 rond de dollar ontstond, was gefundeerd op een aantal ontwikkelingen in de

Verenigde Staten zelf, zoals bijvoorbeeld de omslag die er op de handelsbalans en de lopende rekening van de betalingsbalans plaatsvond. Onder meer door het, zeker in vergelijking met West-Europa, relatief hoge groeitempo van de Amerikaanse economie veranderde het overschot op de lopende rekening van \$ 18,4 mrd. in 1975 in een tekort van \$ 15,2 mrd. in 1977. Ook de ontwikkelingen in de Amerikaanse energiesector speelden daarbij op niet mis te verstane wijze mee.

In de Verenigde Staten, tot voor kort de grootste aardolieproducent ter wereld, is het aardolieverbruik, met enige onderbreking na de oliecrisis, voortdurend toegenomen. De nationale aardolieproductie vertoonde daarentegen sinds 1970 een gestaag dalende lijn, die eerst het vorige jaar werd onderbroken toen de Alaska-olie begon te stromen. De Amerikaanse aardolie-invoer liep op van nog geen \$ 3 mrd. in 1970 via \$ 26,5 mrd. in 1974 tot het bedrag van \$ 45 mrd. in 1977. President Carter trachtte verleden jaar het tij te keren door een energieprogramma gericht op energiebesparing in te dienen. Zijn voorstel bleek dermate controversieel dat na 18 maanden van slepende onderhandelingen een verwaterde versie van het oorspronkelijke wetsontwerp door het Congres werd aangenomen. De kern van Carters plan — een verhoging van de binnenlandse aardolieprijs tot het wereldmarktniveau — komt daarin niet meer voor.

In de tweede plaats werkten de wederom oplopende inflatie in de Verenigde Staten en het, volgens de valutamarkt, onvoldoende krachtige anti-inflatieprogramma niet in het voordeel van de dollar.

Ten slotte bleek ook de houding van de

Amerikaanse monetaire autoriteiten ten aanzien van de koers van de dollar niet tot vertrouwen te inspireren. Er werden in het afgelopen jaar wel steunmaatregelen ontworpen en koersondersteunende deviezeninterventies verricht, maar deze waren niet substantieel genoeg om een verdere dollardepreciatie te verhinderen.

Het ontstane pessimisme had een belangrijk zelfversterkend effect. Diversificatie van het dollarbezit door niet-ingezetenen van de Verenigde Staten, hetgeen wil zeggen dat deze hun vermogen in andere valuta's dan de dollar willen gaan aanhouden, betekent een opbieden voor die andere valuta's en een (gedeeltelijk) laten vallen van de Amerikaanse munt. Het is met name deze diversificatiedachte bij zowel particulieren als bij centrale banken van voornamelijk kleinere landen die tot voor kort opgeld deed. Deze houding werd waarschijnlijk gemotiveerd door de dollarval die reeds had plaatsgevonden en door de sombere prognose die deze dollarhouders voor de Verenigde Staten maakten.

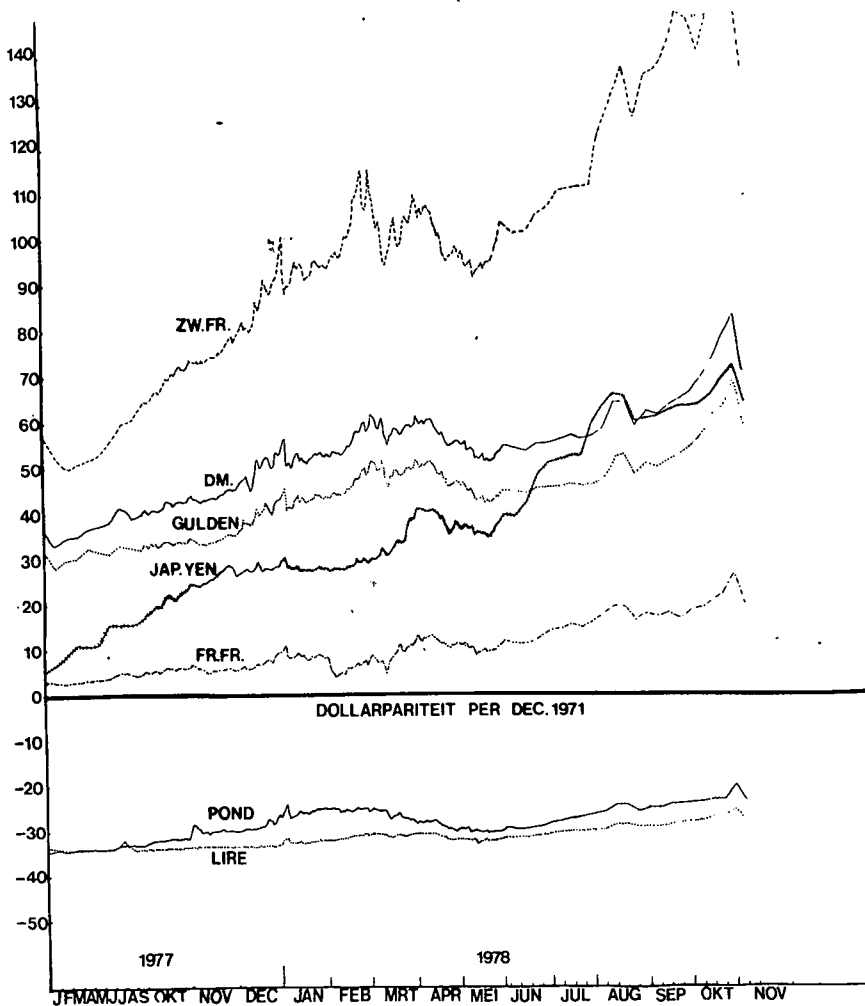
Enkele effecten van de dollardepreciatie

De forse waardevermindering die de dollar sedert het begin van 1977 ten opzichte van een aantal belangrijke valuta's heeft ondergaan (zie figuur) zal zich op een gegeven ogenblik in meer of mindere mate in de reële sfeer manifesteren. Verder doen er zich in de monetaire sfeer een aantal problemen voor die samenhangen met de dollardepreciatie.

Allereerst de effecten op de Amerikaanse economie. Zoals bekend zijn de Verenigde Staten nog steeds een vrij gesloten economie. In 1977 bedroeg de invoer 8% van het bruto nationale product. In hetzelfde jaar beliep dit percentage in Nederland 49, in West-Duitsland 25, in Japan 14, in het Verenigd Koninkrijk 30 en in Frankrijk 21. Het directe effect van de dollardepreciatie op het binnenlands prijspeil van de Verenigde

* De auteurs zijn medewerkers van het Economisch Bureau van de AMRO-bank. Het artikel is geschreven à titres personnels.

Figuur. De ontwikkeling van de koersen van een aantal valuta's ten opzichte van de dollar, 1977-1978

Staten is dan ook gering. Op de wat langere termijn kan dit effect belangrijker worden, als bijvoorbeeld de aardolieprijzen door de OPEC zouden worden aangepast, hoewel de invloed daarvan dan toch nog minder in de inflatiesfeer en meer in een verslechtering van de betalingsbalans moet worden gezocht.

Hiermee komen wij op het tweede type van verandering, namelijk de gevolgen voor de handelsbalans en de lopende rekening. Door de dollardepreciatie ten opzichte van de belangrijkste handelspartners wordt de Amerikaanse export — na een zekere aanloopperiode — gestimuleerd, terwijl de groei van de invoer daarbij wordt afgeremd. Het effect op de exportverrichtingen en daarmee op de Amerikaanse economische groei blijft vermoedelijk beperkt, omdat ca. 53% van de Amerikaanse uitvoer bestaat uit agrarische producten en uit, van de buitenlandse conjunctuur afhankelijke, investeringsgoederen. Wel vermindert het handelsbalanstekort. Dit effect werkt ook in de toekomst nog door omdat, ondanks het recente herstel van de dollar, nog een belangrijk deel van de depreciatie in 1977 en dit jaar in stand is gebleven.

In landen als Japan en West-Duitsland vindt maar ten dele het tegenovergestelde plaats. De appreciatie van de yen en de

Duitse mark leidde hier allereerst tot een aanzienlijke afname van het inflatietempo, maar deviezeninterventies ter ondersteuning van de koers van de dollar hadden een versnelling van de groei van de geldhoeveelheid in deze landen tot gevolg. Hieruit kan een potentieel inflatieprobleem voor de toekomst ontstaan. Daarentegen verbeterde de handelsbalans in deze landen, omdat het ruilvoeteffect van de dollardepreciatie de invloed op de volumematige groei van de Japanse en Westduitse in- en uitvoer overtrof. Wel heeft de vertraging van de volumegroei van de uitvoer en de versnelling van de volumegroei van de invoer een deflatoer effect op de binnenlandse economische groei. Stimuleringsmaatregelen van de overheid kunnen de economische groei op peil houden, maar dan zal de invoer naar volume nog sneller toenemen.

Het herstel van de dollar

Bij elke valutadepreciatie rijst de vraag op welk moment de val zal worden gestuit en of een duurzaam herstel daarna mogelijk is. Ook in het geval van de dollar is weer gebleken dat naarmate de depreciatie verder voortschrijdt het mo-

ment waarop de val door economische ontwikkelingen ofwel door politieke actie wordt gekeerd ook dichterbij komt.

Het recente vertrouwensherstel in de dollar is tot stand gekomen door de ommezwaai van de regering-Carter. Lange tijd voerde deze een politiek van „benign neglect” ten aanzien van de dollar en ondernam geen of onvoldoende actie. Op 1 november jongstleden kwam president Carter echter met de aankondiging dat er de volgende maatregelen zouden worden genomen om de dollar te steunen:

- het Amerikaanse disconto wordt met 1% verhoogd tot 9,5%;
- de verplichte kasreserves op de grote termijndeposito's worden met 2% uitgebreid;
- de Verenigde Staten zullen op grote schaal gaan interveniëren op de valutamarkt, ook ter stabilisatie van de dollar-yen-verhouding, iets wat tot nu toe nog niet was voorgekomen. Om de interventiekracht van de Verenigde Staten te vergroten worden de bestaande swap-overeenkomsten met Japan, West-Duitsland en Zwitserland uitgebreid en gaan de Verenigde Staten gebruik maken van de trekkingsrechten op het IMF, terwijl door de uitgifte van schatkistpapier luidende in vreemde valuta wordt geleend;
- ten slotte worden de al bestaande Amerikaanse goudverkoopverhoogd.

Deze maatregelen vormen een duidelijke wijziging van de Amerikaanse dollarpolitiek, hetgeen tot uitdrukking wordt gebracht door de bereidheid nu in het buitenland te gaan lenen en door het reële offer dat vermoedelijk van de Amerikaanse economie zal worden geleverd door het opwaartse effect op de toch al hoge Amerikaanse geldmarkttarieven.

Naast deze politieke ommezwaai zijn er ook een aantal economische factoren, waaraan nog tot voor kort nauwelijks gewicht kon worden toegekend vanwege het ondermijnde vertrouwen in de Amerikaanse munt, die op een — tijdelijke? — stabilisatie van de dollarkoers wijzen:

- de dollardepreciatie sinds begin 1977 — in Nederland van f. 2,45 tot f. 1,87 op 30 oktober 1978, waarna een herstel tot f. 2,06 op 6 november volgde — overtreft verreweg de inflatieverschillen in deze periode tussen enerzijds de Verenigde Staten en anderzijds landen als Japan, West-Duitsland en Nederland. De Amerikaanse concurrentiepositie is dus aanmerkelijk verbeterd;
- de groeitempi in de Verenigde Staten, West-Duitsland en Japan kunnen de dollar nu stutten. De economische groei in de Verenigde Staten bedroeg 4,9% in 1977 tegenover 2,6% in Duitsland en 5,1% in Japan. Dit

jaar neemt het Amerikaanse groeitempo af en zal vermoedelijk circa 3,5% bedragen, terwijl in West-Duitsland en Japan de economische groei juist iets aantrekt en naar verwachting op circa 3% respectievelijk 5,5% zal uitkomen. Het stijgingstempo van de Amerikaanse invoer zal hierdoor gaan vertragen, terwijl het in Duitsland en Japan verder zal toenemen;

- het écart dat nu tussen de Amerikaanse, Duitse en Japanse geldmarktrente bestaat, is aanzienlijk. Begin november bedroeg de Amerikaanse driemaands-geldmarktrente 10,85% tegenover 3,93% in West-Duitsland en 4,25% voor „call-money” in Japan. Bij het huidige herstelde vertrouwen in de dollar kan dit rente-écart een accelerator vormen voor een terugkeer van de internationale beleggingsstroom in de dollar. Schulden in dollartermen worden immers, zolang er geen belangrijke wisselkoerswijzigingen meer worden verwacht, onaangetrokken terwijl het aanhouden van dollartegoeden dan interessante rendementsperspectieven biedt;
- ten slotte is er al een zeker herstel van de Amerikaanse en Japanse betalingsbalansposities gaande. Het handelsbalanstekort van de Verenigde Staten lag in het tweede kwartaal van dit jaar met \$ 6,7 mrd. al \$ 3 mrd. lager dan in het eerste kwartaal; in augustus en september trad nogmaals een belangrijke vermindering van het deficit op tot respectievelijk tekorten van \$ 1,6 mrd. en \$ 1,7 mrd. In Japan lijken de overschotten op de lopende rekening van de betalingsbalans over hun hoogtepunt heen. Gedurende de drie eerste kwartalen van dit jaar namen zij licht af van \$ 5,5 mrd. via \$ 4,8 mrd. tot \$ 4,5 mrd. Deze tendens tot evenwichtige betalingsbalansverhoudingen zal zich evenwel nog enkele maanden moeten voortzetten voordat er van een duidelijke trendwijziging kan worden gesproken.

Naast de bovenstaande, voor de dollar gunstige, ontwikkelingen zijn er ook een aantal factoren denkbaar die de bereikte dollarstabilisatie weer kunnen doorkruisen. Men hoeft maar te denken aan de Amerikaanse energiesector die zich in 1978 relatief gunstig ontwikkelt. Door het in productie brengen van Alaska's olievelden en door het interen op de aardolievoorraden kunnen de te importeren hoeveelheden aardolie en aardolieproducten dit jaar met zeker 10% afnemen. Daar staat echter tegenover dat dit slechts een eenmalig effect is, terwijl bovendien de kans op een aardolieprijsverhoging door de OPEC in begin 1979 aanwezig lijkt.

In de tweede plaats hebben de Verenigde Staten, na enkele jaren met een hoge economische groei, wederom een prak-

tisch volledige bezetting van hun productie-apparaat bereikt. Een hardnekkige, hoge inflatiegraad kan hier het gevolg van zijn. Enige afname zal zich waarschijnlijk pas voordoen wanneer de vertraging van de Amerikaanse economische groei zich voldoende heeft doorgezet.

Daarnaast kunnen er zich een aantal maanden voordoen waarin de tekorten op de Amerikaanse handelsbalans incidenteel toenemen waardoor het vertrouwen weer wat wordt aangetast. Dit kan weer tot een hernieuwde druk op de koers van de dollar leiden, indien daardoor in de beleggingsfeer reacties worden opgeroepen.

Mogelijke effecten van een dollarstabilisatie

Hoewel koersdestabiliserende factoren dus nog wel degelijk aanwezig zijn, is de kans dat de dollar zich de komende maanden in rustiger vaarwater zal bevinden door het recente pakket van Amerikaanse maatregelen veel groter geworden. Hevige koersuitslagen zullen nu naar alle waarschijnlijkheid door de monetaire autoriteiten worden afgetopt. Het is interessant nu al na te gaan welke invloed er van een wat meer duurzame dollarstabilisatie onder de huidige omstandigheden kan uitgaan op de gang van zaken in de Verenigde Staten, Japan en West-Duitsland.

Om met de Verenigde Staten te beginnen. Door het vrij gesloten karakter van de Amerikaanse economie en door de prijsinelasticiteit van een groot deel van het uitvoerpakket zal het effect van een stabiele dollarkoers, evenals dat van de dollardepreciatie, op de Amerikaanse groei- en inflatieverrichtingen gering zijn. Wel kan de Amerikaanse renteverhoging, één van de maatregelen die de koers van de dollar moet steunen, de afremming van de economische groei versnellen. Deze groeivertraging werkt dan in de richting van een verdergaande verbetering van de Amerikaanse handelsbalans en lopende rekening. Een indirect voordeel kan daarbij zijn dat een aardolieprijsverhoging door de OPEC geringer uitvalt dan het geval zou zijn geweest bij een verder depreciërende dollar.

Voor Japan en West-Duitsland zal een stabilisatie c.q. de recente appreciatie van de wisselkoers van de dollar weer een verslechtering van hun ruilvoet inhouden. Omdat, naar volume gemeten, de invoerstijging in beide landen het groeitempo van de uitvoer overtreft, zal hierdoor een versnelde afbouw van de overschotten op de Duitse en Japanse lopende rekening optreden, hoewel deze in de nabije toekomst zeker niet volledig zullen zijn verdwenen. Daarnaast zal door een dollarstabilisatie de winstgevendheid van de Japanse en Duitse ex-

portindustrieën niet verder onder druk worden gezet, hetgeen in deze landen groeistabiliserend kan werken. Ten slotte zal de bijdrage aan de inflatiebestrijding die van de dollardepreciatie uitging, wegvallen. Daardoor wordt de kans op een opleving van het inflatietempo in de beide landen in de toekomst weer groter. Ook kan, gezien het bestaande internationale rente-écart, van een weer op gang komen van kapitaalexport een verkrapende werking uitgaan op de Japanse en Westduitse geld- en kapitaalmarkt.

Een stabiel wisselkoersverloop van de dollar versnelt aldus het proces van evenwichtige betalingsbalansverhoudingen tussen de belangrijkste industrielanden onderling, waarbij de groeiperspectieven in Japan en West-Duitsland verbeteren terwijl de inflatie aldaar in een eerder stadium zal toenemen. Het monetaire beleid in deze twee landen kan daardoor eerder een restrictief karakter krijgen dan het geval zou zijn geweest bij een voortdurend zwakke dollar.

Het blijft uiteraard de vraag of de dollar op de middellange termijn niet nog verder terrein zal moeten prijsgeven tegenover valuta's als de Duitse mark en de Japanse yen. Naar het zich laat aanzien kan dit alleen worden voorkomen indien de bestaande inflatieverschillen tussen de drie economische grootmachten worden weggewerkt, waarbij tevens een meer duurzame oplossing in de VS — maar ook in Japan en West-Duitsland — zal moeten worden gezocht voor de huidige, grote onevenwichtigheden op de handelsbalansen en lopende rekeningen. Een adequate verhoging van de Amerikaanse aardolieprijs tot het wereldmarktniveau is daarbij onontbeerlijk.

J.A. van den Bosch
C.J. de Koning

Mededeling

Panta Rei over Simon

Panta Rei organiseert een voor iedere belangstellende vrij toegankelijke bijeenkomst over: „Simon en het geheim van de irrationele beslissers”. Herbert A. Simon ontvangt dit jaar voor zijn werk de Nobelprijs voor de economie. Wat zijn de consequenties van zijn ideeën voor de wetenschap, i.h.b. voor de economie? Komen we zo dicht bij de verklaring van het gedrag? Is deze ontwikkeling in strijd met de toepassing van meer kwantitatieve methoden in de wetenschap? Deze en andere vragen zullen aan de orde komen, waarbij de gedachtenwisseling zal worden gestructureerd door inleidingen van Dr. P. H. Admiraal en Dr. J. W. Wypkema. Er is ruime gelegenheid tot discussie.

Datum: donderdag 30 november, 19.30 uur. Plaats: Universiteitscomplex Woudestein van de Erasmus Universiteit Rotterdam, Burg. Oudlaan 50, zaal D6.

Boeken nieuws

J. M. den Uyl: Inzicht en uitzicht. Opstellen over economie en politiek. Bert Bakker, Amsterdam, 1978, 245 blz., f. 25.

In de bundel *Inzicht en uitzicht* die onlangs is verschenen zijn 22 opstellen over economie en politiek samengebracht, die Drs. J. M. den Uyl, econoom, de afgelopen 30 jaar heeft gepubliceerd. Er zijn vele invalshoeken van waaruit de bundel kan worden benaderd. In deze bespreking zal ik me beperken tot de ontwikkeling in de ideeën van Den Uyl die het boek laat zien, al lijkt deze benadering niet veel instemming van de auteur te bezitten. In de verantwoording, die aan de opstellen voorafgaat, doet Den Uyl tenminste weinig moeite om een samenhang te onderscheiden. Hij komt wel tot een cesuur, maar schijnt er weinig waarde aan te hechten. Den Uyl is er de persoon niet naar om zich lang met het verleden op te houden.

In de jaren vijftig beziet Den Uyl met genoegen de verbetering van de positie van de arbeiders, die de vruchten kunnen (mee)plukken van de totstandkoming van de welvaartsstaat. De conclusie is zelfs dat er voor de massa een „nieuwe wereld open gaat, al is het maar op de bromfiets”, maar ook: „het revolutionaire sentiment wordt in de welvaartsstaat sterker gevonden bij hen, die door de nieuwe ontwikkeling hun oude machtsposities bedreigd zien...” (1957, blz. 81). Zijn de rollen dan ineens omgedraaid? „Hebben de socialisten de tak afgezaagd waarop ze zaten?”. Den Uyls antwoord hierop is een volmondig nee. Ook hij ziet het gevaar van een situatie waarin „overal de spanning van het naoorlogse herstelwerk gaat wijken, de omtrekken van de sociale verzorgingsstaat steeds definitiever contouren aannemen en de socialistische beweging dreigt ten onder te gaan aan de vervulling van haar ideaal” (1956, blz. 41) 1). De materiële welstand van de arbeiders mag dan wel aanzienlijk zijn verbeterd, de ijskast, de bromfiets, de televisie, de grammofoon in het bereik van de massa zijn gekomen (Den Uyl vindt dat prachtig), de bezits- en machtsverhoudingen zijn even ongelijk gebleven als voorheen, de verticale sociale mobiliteit is nog steeds gering en de oligargische tendensen in de steeds groter wordende instellingen en ondernemingen dreigen de ongelijkheid zelfs te versterken. Alleen een „fundamentele democratisering” (1957, blz. 79) kan de kloof tussen de smalle leidende laag en de massa verkleinen, en daarin ligt een nieuwe uitdaging voor het socialisme.

Hoe dienen de herijkte socialistische doelstellingen in politiek-economisch beleid te worden vertaald? Den Uyl citeert daartoe met instemming Karl Schiller die als richtlijn hanteert: „concurrentie voor zover mogelijk, planning voor zover nodig”. Het accent wordt door Den Uyl, net als in het PvdA-program *Op weg naar de vrijheid* (1951), gelegd op socialisatie (eigen verantwoordelijkheid) boven ordening (centralisme). De tweedeling komt wat vreemd over omdat in de huidige discussie socialisatie wordt vereenzelvigd met ordening. Pas in de jaren zestig echter rijst bij Den Uyl de overtuiging dat socialisatie slechts door ordening kan worden gerealiseerd. In 1965 spreekt Den Uyl weer van „de fundamentele tekorten” van de welvaartsstaat en gaat dan opnieuw in (zoals ettelijke malen daarna) op de ongelijke bezits- en machtsverhoudingen, maar nu wel onder de kop „Uitgangspunten van socialistische planning nu” (1965/blz. 113). De „weg naar de vrijheid” wordt duidelijk geëffend door ordening.

Daarbij komt dat de welvaartsfase die toen was aangebroken het mogelijk maakte en nodig „de aandacht te verleggen van de produktie naar de bestedingen en van de producent naar de consumptie”. Uiterst actueel is Den Uyls pleidooi voor een (niet ongeconditioneerde) socialisatie van de vraag (1960), die ertoe moet leiden dat de welvaart zowel kwantitatief als kwalitatief rechtvaardiger (dus beter) wordt verdeeld. En weer komt daarbij het dualisme van Schiller om de hoek kijken, ditmaal in verband met de (geprezen) consumptievrijheid, „die echter dient te worden begrensd door de eisen van rechtvaardigheid” (1963, blz. 127). Het is duidelijk dat Den Uyl in de maatschappelijke ontwikkeling aanleiding ziet de maatschappelijke orde stringenter te structureren.

Die noodzaak wordt nog nijpender als Den Uyl aan het begin van de jaren zeventig o.a. door het rapport van de Club van Rome de kater van de economische groei te verwerken krijgt. De aantasting van het milieu, de uitputting van grondstoffen, de dreigende energieschaarste en de afbrokkeling van de werkgelegenheid zijn aanleiding om in de weg van de ordening te volharden. Men kan zich wanneer het bij voorbeeld gaat om de aanwending van schaarse grondstoffen niet verlaten op de werking van het prijsmechanisme: Het is volgens Den Uyl onvermijdelijk

dat de overheid hierbij regulerend optreedt. „Niet omdat ik zou menen dat centralisatie op zichzelf een goed ding is. Ook ik vind dat decentralisatie, waar mogelijk, de voorkeur verdient. Ik geloof niet in massale, logge apparaten, noch bij de overheid, noch bij het bedrijfsleven, noch bij maatschappelijke instellingen. Maar het valt moeilijk in te zien hoe men bij voorbeeld op het terrein van de energievoorziening aan de gedachte van een verantwoordelijke maatschappij gestalte kan geven zonder die beslissingsbevoegdheid bij een democratisch gecontroleerde overheid te leggen” (1974, blz. 186).

Uiteraard valt er nog veel meer te zeggen over de bundel. Er zou kunnen worden ingegaan op de *profeet* Den Uyl („Technische ontwikkeling in een anonieme maatschappij” (1947) en „De arbeid in de wereld van morgen” (1956)), op de *pragmaticus* Den Uyl („Smalle marges van democratische politiek” (1970)) of op de *wetenschapper* Den Uyl („Theorie en beweging” (1956) en „Liberalisme en socialisme” (1956)). Maar daar is geen beginnen aan. Zowel politieke vrienden als politieke tegenstanders moeten deze prachtige bundel lezen, al is het alleen maar om op een ongewone wijze een overzicht te krijgen van de maatschappelijke ontwikkeling in de afgelopen 30 jaar: het ontstaan van de welvaartsstaat, de tevredenheid met de bromfiets en de ijskast, de jaren zestig waarin de bomen de hemel bijna hadden bereikt en de kater van de jaren zeventig.

Liefhebbers van nostalgie komen bedrogen uit. Er valt niet veel te gniffelen om achterhaalde wijsheden. Natuurlijk slaat Den Uyl de plank wel eens mis. Zijn herhaalde aanprijzingen van de „culturele waarde” van de auto is daar een voorbeeld van. Maar overheersend is toch — althans, zo kwam het bij mij over — de hoge actualiteitswaarde van de opstellen. De opmerkingen over de ongelijke bezitsverhoudingen, de geringe sociale mobiliteit, kortom over de fundamentele maatschappelijke ongelijkheden zouden in een opstel van Den Uyl anno 1978 niet misstaan.

Deze constatering maakt tevens duidelijk dat er ook schaduwen vallen over hetgeen sociaal-democraten de afgelopen 30 jaar hebben kunnen realiseren. Het blijkt dat de verbetering van de materiële welstand van de „massa” opzienbarend is geweest, maar dat meer nog de maatschappelijke rigiditeit opvalt. De conclusie die Den Uyl — en de lezers met hem — uit zijn bundel kunnen trekken is dan ook dat de „weg naar de vrijheid” nog lang is.

T. de Bruin

1) De discussie hieromtrent is na de jaren vijftig niet verstopd. Zie voor een recente bijdrage b.v. Zygmunt Bauman, *Socialism, the active utopia*, George Allen & Unwin Ltd., Londen, 1976.

Economisch statistische dag

De economische sectie van de Vereniging voor Statistiek organiseert op 13 december a.s. een Economisch statistische dag. Sprekers: Dr. G.R. Mustert, Prof. Dr. W.H. Somermeijer, Ir. J.M.M. van de Winkel en Prof. Dr. A.A.I. Holtgreffe. Plaats: Groot Handelsgebouw, Clubzaal, Stationsplein 45, Rotterdam. Aanvang 10.30 uur. Inlichtingen: Vereniging voor Statistiek, economische sectie, Jodenbreestraat 23, 1011 NH Amsterdam, kamer 3182.

Prijsvraag Nederlandse Waterschapsbank

Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan in 1979, stelt de Nederlandse Waterschapsbank NV een prijs ter beschikking van f 3500 voor het beste werkstuk over het onderwerp: „De waterschappen in de leer der openbare financiën”. Het werkstuk dient een bijdrage te leveren aan de toepassing van het wetenschappelijk begrippenkader van de leer der openbare financiën op de waterschappen ter zake van hun zorg voor waterkeringen (beheer van zee- en

rivierdijken, duinen) en waterbeheersing (peilbeheersing). De inzendingen zullen worden beoordeeld door een jury bestaande uit: Prof. Dr. D. J. Wolfson, Drs. A. E. Groeneveld, Drs. G. de Jong, Drs. E. N. Kertzman, Drs. J. H. M. Kienhuis en A. P. J. Planken.

Inzendingen dienen — getypt of gedrukt — vóór 15 april 1979 in het bezit te zijn van de jury, p/a Nederlandse Waterschapsbank NV, Postbus 580, 2501 CN 's-Gravenhage. Voor nadere inlichtingen kan men zich wenden tot de heer Drs. J. M. A. M. Mouwen, Unie van Waterschappen te 's-Gravenhage, tel.: (070) 46 97 97.

Symposium Europa Instituut Leiden

Ter viering van het 20-jarig bestaan van de Werkgroep Europees Kartelrecht van het Leidse Europa Instituut zal een symposium worden gehouden onder de titel „Rechter en administratie in het Europese mededingingsbeleid”. Daarbij zal dit onderwerp kort worden belicht vanuit de gezichtshoeken der verschillende bij het mededingingsbeleid betrokkenen (Europese en nationale overheden, rechters, advocaten, bedrijfsjuristen, universitaire deskundigen), waarop een open discussie zal volgen. Als inleiders zullen optreden: Mr. M.

van Empel, Prof. Dr. H. W. de Jong, Prof. Mr. W. L. Sniijders, Mr. W. Alexander, Mr. B. van der Esch en Mr. W. L. Haardt. De discussie zal worden geleid door Prof. Mr. B. Baardman.

Plaats: Juridisch Studiecencentrum Het Gravensteen, Pieterskerkhof 6, Leiden. Datum: vrijdag 19 januari 1979. Aanvang: 10.00 uur. Inlichtingen en inschrijving (vóór 1 januari 1979): bij het Secretariaat van het Europa Instituut, Hugo de Grootstraat 27, 2300 RA Leiden, tel.: (071) 14 96 41. Kosten (inclusief koffie, koffiemaaltijd en thee): f. 25, over te maken op bankrekeningnummer 566632993 t.n.v. Europa Instituut, onder vermelding van „symposium” bij de ABN, Breestraat, Leiden (postrekening 9013).

Albert Heijn studiebeurs

Ahold NV te Zaandam stelt elk jaar een studiebeurs van f. 15.000 ter beschikking, die ten doel heeft de ontvanger ervan in staat te stellen studie te maken van de vraagstukken waarvoor goederen en/of diensten distribuerende (levensmiddelen)bedrijven worden gesteld.

Inlichtingen en aanmelding (vóór 31 december a.s.) bij het secretariaat van de Raad van Bestuur van Ahold NV, Ankersmidplein 2, Zaandam.

BANK MEES & HOPE NV

Bank Mees & Hope is een middelgrote bank met een eigen marktbenadering. Zij richt zich voornamelijk op grote en middelgrote ondernemingen en vanuit het effectenbedrijf op de grotere particuliere en institutionele beleggers. Binnen de bank neemt de Afdeling Economisch Onderzoek & Effectenresearch een belangrijke plaats in bij het nemen van beleidsbeslissingen. Voor deze afdeling vragen wij een

Econoom

De werkzaamheden omvatten onder meer mondelinge en schriftelijke rapportage op economisch en financieel terrein, zowel binnen de bank als daarbuiten.

Voorts neemt het onderzoekingswerk, inzake de voor het bedrijf relevante monetaire en economische ontwikkelingen in binnen- en buitenland, een belangrijke plaats in.

Gevraagd wordt een econoom met een

voltooid academische opleiding en een aantal jaren ervaring in een soortgelijke functie.

Belangstellenden kunnen zich richten tot de Personeeldienst van Bank Mees & Hope NV, Herengracht 548 te Amsterdam, (tel: 020 - 527 31 39) of het hoofd van de Afdeling Economisch Onderzoek & Effectenresearch. (tel. 020 - 527 32 96).

OECD: Energy production and environment. Parijs, 1977, 107 blz., f. 22.

Een bijdrage tot het beantwoorden van de vraag in hoeverre het mogelijk is gelijktijdig milieubeschermingsdoel-einden en energiepolitieke doeleinden te verwezenlijken.

Onderwijsuitkeringen. De regering aanhoudend een zorg. Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 's-Gravenhage, 1977, 59 blz.

Met deze brochure wil de VNG de verantwoordelijke politici ervan overtuigen dat het wegnemen van de onderwijs-tekorten bij de gemeenten een prioriteit van de eerste orde is. Aangegeven is langs welke wegen dit doel kan worden

bereikt. Volgens de VNG moet op korte termijn een ander vergoedingssysteem voor de onderwijskosten tot stand worden gebracht.

Drs. G. Slot: Voorraadwaardering. Vierde herziene druk, Kluwer, Deventer, 1977, 155 blz., f. 29,25.

Deze vierde druk is noodzakelijk geworden doordat sedert het verschijnen van de derde druk in 1974 op het gebied van de waardering van de goederenvoor-raad bij de bepaling van de fiscale winst weer nieuwe jurisprudentie en literatuur zijn verschenen. Ook aan nieuwe publi-katies inzake de winst naar bedrijfseco-nomische opvattingen is aandacht ge-schonken.

Albert Verheirstraeten: Geld, krediet en intrest in de Belgische financiële sector. Acco, Leuven, 331 blz., f. 40.

De opzet van dit proefschrift is een analyse van de vorming van de geld- en krediethoeveelheid en van het interest-peil in de Belgische financiële sector.

Delia Koo: Elements of organization. Springer-Verlag, Berlijn/Heidelberg/New York, 1977, 220 blz., DM 24.

Dit boek presenteert in het kort en op eenvoudige wijze de mathematische concepten en instrumenten die ten grondslag liggen aan de verschillende optimalisatie-procedures die worden gebruikt door economen, ingenieurs enz.

N.V. SLAVENBURG'S BANK

Rotterdam

In verband met uitbreiding van de doelstellingen van het Economisch Staf-bureau van ons Hoofdkantoor, vragen wij een

econoom

De gezochte functionaris zal binnen een klein team mede worden belast met:

- het onderzoek naar landenrisico's t.b.v. de buitenlandse kredietverlening
- het volgen van binnen- en buitenlandse conjunctuurontwikkelingen
- het analyseren en prognostiseren van de ontwikkelingen op de (inter)nationale geld- en kapitaalmarkt
- het bestuderen van het markt- en produktbeleid van de Nederlandse financiële instellingen
- het inschatten van de sociaal-economische ontwikkelingen binnen de Nederlandse volkshuishouding.

Naast een afgeronde economische opleiding, eventueel gevolgd door enkele jaren bedrijfservaring, zal de kandidaat moeten beschikken over een uitgesproken belangstelling voor de praktische bancaire toepasbaarheid van de verrichte onderzoeken. Aan mondelinge en schriftelijke uit-drukkingsvaardigheid worden hoge eisen gesteld.

Sollicitatie schriftelijk te richten aan N.V. Slavenburg's Bank, Postbus 1045, Rotterdam, ter attentie van de Centrale Personeelsafdeling. Desgewenst kan voorafgaand informatie worden ingewonnen bij Drs J.J.M. Schipper, tel. (010) 694204.

